

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Hraběcí rodina Wilczků na Ostravsku od roku 1714

County Family of Wilczek in the area of Ostrava from 1714

Autor: Veronika Barvíková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D.

Praha 2013

PROHLÁŠENÍ O SAMOSTATNÉM ZPRACOVÁNÍ BAKALÁRSKÉ PRÁCE

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci napsala sama pouze s pomocí přiloženého seznamu použité literatury.

V Praze dne 27.6 2013

.....

Veronika Barvíková

Ráda bych poděkovala Prof. PhDr. Vítu Vlnasovi, Ph.D. za odborné vedení práce, rady a čas, který mi věnoval, Bc. Lucii Stařinské za otevření badatelny OKD mimo návštěvní hodiny a v neposlední řadě své rodině za podporu a trpělivost během zpracování bakalářské práce.

Annotation:

This thesis deals with the activity of the county family of Wilczek in the area of Ostrava. The first member of this Silesian family moved to Těšín principality in the fourteenth century. Within the following centuries the family purchased many estates and they gained a huge land fund into their possession. In the eighteenth century, coal was found on the estate of Slezská Ostrava and they started to mine. Although nowadays they are rather unknown, their behaviour has influenced many people in the area of Ostrava.

Keywords:

County Family

Estate

Coal, Collier

strike

Obsah

1	Úvod	1
2	Rod Wilczků z Dobré Zemnice	3
2.1	Slezský rod Kozlů	3
2.2	Rodový erb	5
2.3	Jak Wilczekové ke svému jménu přišli	6
2.4	Od svobodných pánů k hrabatům	7
3	Wilczekové jako pozemková vrchnost	9
3.1	Dominikál před rokem 1714	11
3.1.1	Klimkovice a obce k nim přilehlé	12
3.1.2	První základy pro slezskoostravské panství	13
3.2	Slezskoostravské panství v držení hraběcí rodiny Wilczeků	15
3.3	Statky koupené po roce 1714	16
3.4	Panství a obce k nim přilehlé	18
3.4.1	Pozemková vrchnost	22
4	Nespokojenost poddaných vedoucí k povstání v roce 1766	23
5	Pomalá cesta	27
5.1	První pokusy o těžbu na slezskoostravském panství	29
6	Uhlobaroni	33
6.1	Zakládání důlních děl	36
6.2	Koksovny	41
6.3	Haldy	42
6.4	Kamenouhelné doly a koksovna Jana Wilczka	42
6.6	Těžařstvo v rámci kraje	44
7	Wilczekové jako páni a zaměstnavatelé	48
7.1	Hornické stávky za lepší podmínky	48
7.2	Zdravotní péče a vznik bratrských pokladen	55
7.3	Dělnické kolonie	60
7.4	Nejen uhlím živ je hrabě Jan Maria Wilczek	66
8	Závěr	68
9	Použitá literatura	70

1 Úvod

Rodina Wilczeků se od 17. století řadila mezi nejvýznamnější šlechtické rody Těšínského a Opavského knížectví. Tento slezský rod přišel na území Těšínska již ve 14. století. Během dalších desetiletí se postupným skupováním jednotlivých statků vypracovali na úroveň pozemkové vrchnosti. Také jejich skutky vykonané pro blaho Svaté říše římské byly po zásluze odměněny. Maxmilián I. udělil v roce 1506 Baltasarovi Vlčkovi dědičný titul svobodných pánů s predikátem z Dobré Zemnice a na Hlučíně. V první třetině 18. století pak jakožto uznání za působení v diplomatických, vojenských a politických službách Svaté říše římské přiděluje císař Svaté říše římské, Karel IV., Jindřichu Vilému Vlčkovi hraběcí titul. Za života hraběte Jindřicha dochází k určitému odloučení od původních slezských kořenů. Jindřich Vlček nechal poněmčít své příjmení a přijal novou podobu svého příjmení. Od 18. století se rod tedy tituluje jménem Wilczek. Rodina se poté díky jeho sňatku částečně přesídlila na hrad Kreuzenstein, který vyženil roku 1698. Od té doby je zámek v Dolním Rakousku rodinným sídlem. Posledním z rodu, ještě žijícím na území Těšínského a Opavského knížectví, byl František Josef Wilczek. Jeho syn Stanislav Wilczek a poté jeho vnuk již natrvalo opustili zdejší kraj a přesunuli své sídlo do Dolního Rakouska. Na Ostravsko se vraceli pouze během svých sporadických návštěv. Správu zdejšího majetku přenechali svým podřízeným.

Byli vlastníky nejen rozsáhlých pozemků, jejichž velikost činila až do první pozemkové reformy něco okolo 6150 ha, ale stáli také u zrodu uhelného průmyslu v ostravsko-karvinské uhelné pánvi. Jednotliví členové hraběcí rodiny tak ovlivnili za téměř 500 let svého působení v dnešním Moravskoslezském kraji životy mnoha tisíců lidí.

Ačkoli byli členové hraběcího rodu před druhou světovou válkou jednou z nejvýznamnějších rodin, dozvídáme se o nich dnes jen sporadicky. Ostravsko je spjata spíše se jmény rodu Rothschildů, Zweirziny, či Larich-Mönichů. Jméno rodu Wilczeků jakoby vymizelo z povědomí ostravského lidu. Proto se ve své práci budu zabývat právě

touto šlechtickou rodinou, která pomáhala vytvořit zdejší průmyslovou oblast a která svými činy podnítila obyvatelstvo k uvědomění si svých hodnot a práv. Úlohou této práce je představit hraběcí rodinu Wilczeků jako uhlobarony. Podíváme se do historie zakládání jednotlivých dolů, poukážeme na finanční, sociální, zdravotní a ubytovací poměry horníků pracujících v dolech hrabat Wilczeků. Nezapomeneme ani na hornické stávky, které provázely celé období 19. století.

2 Rod Wilczků z Dobré Zemnice

2.1 Slezský rod Kozlů

Předky tohoto slezského rodu můžeme nalézt již ve 13. stol. Až donedávna byli členové hraběcí rodiny Wilczeků považováni za příslušníky slezského rozrodu Kozlů. Tuto teorii ve 30. letech minulého století zastával především historik a genealog Josef Pilnáček, který se hraběcí rodině podrobně věnuje ve své knize „*Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*“¹. V publikaci se opírá o tehdejší genealogická bádání. Soudobé výzkumy totiž prokázaly, že původní členové jednotlivých současných šlechtických rodů nefigurovali v minulosti jako rody samostatné, nýbrž byli součástí jednoho velkého a silného rozrodu. Ten ve své době čítal několik rodin stejné krve. Při pozornějším průzkumu můžeme konstatovat, že všechny jednotlivé větve tohoto pramene vykazují stejné nebo velmi podobné znaky. V první řadě musíme zmínit rodový erb, který se může lišit nepatrnými odchylkami, či barevnými změnami. Často také dochází k tomu, že členové takto vzniklých rodů nosí podobná přízviska a křestní jména. U některých šlechtických rodů se však jejich propojení s původním rozrodem stírá, a proto na ně pohlížíme jako na samostatné.² „*Tak to také bylo u naší rodiny Wilczeků, která byla až doposud považována za samostatný rod, a která je však podle skutečnosti pouze členem silného prastarého kmene. Ten nese staroslovanské označení „Ziegenbock“, kozel, které vzniklo na základě rodové figury. Tento velký slezský kmen obsahuje více než 24 různých rodů, jejichž pravlast je možno hledat ve Slezsku*“³

Ke starému slezskému rodu Ziegenbock patří též na Těšínsku usedlí Bludovští z Dolního Bludova, Drahanovští ze Stvolové, Bujakovští z Konurova, Chudovští z Chudova, či Donátové z Velké Polomi a další. Výše zmiňovaní podle Josefa Pilnáčka nedlouho po roce 1300 začínali osidlovat kraje nejen v Polsku, Slezsku a na Moravě, ale dokonce i v Čechách. Stěhovali se kvůli vojenským a dvorním povinnostem. Členové

¹ Nejstarší genealogie hrabat Wilczků

² Josef PILNÁČEK, *Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*, Wien 1936, s. 11.

³ Tamtéž, s. 11.

slezských rodů byli též hojně přijímáni olomouckými biskupy do lenních, vojenských a dvorských služeb.⁴

Současní historikové se však shodují, že není možné jednoznačně potvrdit původ hraběcí rodiny. Je obtížné určit polohu jejich původního rodového sídla. Josef Pilnáček se domnívá, že původní členové žili na území Slezska v okolí měst Wieruszów (něm. Weruschau) a Kozlí (pol. Koźle, něm. Cosel). Ačkoliv se ve znacích obou měst nacházejí znaky kozlů, je tato domněnka nepodložená. Zda měli Wilczekové nějaký vztah k městu Kozlí a jeho okolí, je nejisté. Podle rakouského historika Ludwiga Igálffy-Igályho žili nejstarší předkové pravděpodobně v okolí měst Dolního Slezska Frankenštejn (pol. Żąbkowic, něm. Frankenstein) a Střelín (pol. Strzelin, něm. Strehlen). Jisté však zůstává, že hraběcí rodina Wilczeků přišla na území Těšínska z území Dolního Slezska.⁵

O příchodu Wilczeků na zdejší území panují mezi historiky neshody. V Pilnáčkově publikaci se dočteme, že prvním dokumentárně ověřitelným majitelem panství Dobrá Zemnice, byl jistý Jan Wilczek⁶, sloužící tehdy ve vojenské jednotce vévody Jana z Opavy a Ratiboře.⁷ Wilczekové se podle autora usídlili na území Dobré Zemnice (odtud později predikát von Guttenland) již okolo roku 1400. Poprvé je tato událost v dokumentech zaznamenána 19. července 1414.⁸ Podle současných historiků však tato úvaha vznikla pravděpodobně špatným čtením, kdy historik a genealog Josef Pilnáček považoval predikát „de Dobensko“ za zkomoleninu pro Dobrozemnici. Pravděpodobnější se jeví teorie, že prvním majitelem Dobré Zemnice se stal rytíř Mikuláš von der Kozil, který mohl toto panství získat na přelomu 14. a 15. stol. „*Datace archeologických nálezů na tvrzišti v Dobré⁹ do tohoto období v celku souhlasí s předpokládaným příchodem rodu na Těšínsko.*“¹⁰ Významnější a již nezpochybnitelné

⁴ Tamtéž, s. 28.

⁵ Na počátku 13. stol se kvůli dědickým sporům rozdělilo Slezsko na Dolní Slezsko a Horní Slezsko, nazývané také Opolským knížectvím.

⁶ V celém díle budu používat německou variantu příjmení členů rodiny Wilczků, ačkoli jméno poněmčili až v sedmnáctém století.

⁷ V jeho službách a ve službách Řádu německých rytířů bojoval společně s dalšími čtyřiapadesáti slezskými šlechtici.

⁸ Josef PILNÁČEK, *Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*, Wien 1936, s. 18

⁹ Současný název Dobré Zemnice.

¹⁰ *Bibliografický slovník Slezska a severní Moravy*, č. 21, Ostrava 2006, s. 103.

představitele rodu nalezneme na počátku 16. století. Bratři Baltazar a Melichar Wilczekovi¹¹ kupují roku 1497 panství Hlučín (něm. Hultschin). Od 16. Století se pak rodina tituluje podle svých držav, jako páni z Dobré Zemnice a na Hlučíně.

2.2 Rodový erb

obr. 1

V původním erbu společném pro rozrod Kozlů byl ve štítu umístěný stříbrný kozel ve skoku. Figuru z erbu přijali např. Wilczekové, Donátové z Velké Polomi nebo Bludovští z Bludova. „Před rokem 1500 se v erbu rodiny Wilczků a z Bludova objevuje kozel s černým opaskem okolo těla.“¹²

Dne 1. dubna roku 1506 je rodina povýšena do stavu svobodných pánů a je jí udělen predikát z Dobré Zemnice a Hlučina. S povýšením rodu samozřejmě dochází i k polepšení jejich znaku. Jejich erb tvořil červený štít se stříbrným kozlem zobrazeným ve skoku a opásaným černým páskem, který stojí na zeleném trojvrší. „Skákající čtyřnožec je nejběžnějším zobrazením, které vyjadřuje jeho sílu, mužnost, bojovnost a odvahu.“¹³ Klenot představuje stejný znak vyobrazený ve štítu, tedy vyrůstajícího stříbrného kozla s černým opaskem kolem těla. Fafrnochy jsou červeno-stříbrné barvy.

¹¹ Vnuci již zmíněného Jana Wilczka, narození pravděpodobně mezi lety 1440-1450.

¹² Tamtéž s. 13.

¹³ Milan BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1994, s. 335.

Povýšením rodu do hraběcího stavu císařem Karlem VI. dne 29. 7. 1729 došlo opět k polepšení erbu. Štít byl čtvrcený, se středním štítkem. Dosud stávající figuru kozla nahradil ve znaku kamzík. „*Střední štítek má být červený, kamzík stříbrný s černým páskem kolem těla stojící na zeleném trojvrší. V prvním a čtvrtém se na zlatém poli nachází černý dvojhlavý korunovaný orel,*¹⁴ *druhé a třetí pole štítu má být modré a kamzičí rohy v něm stříbrné. Součástí erbu jsou tři helmy s klenoty přejímající figury ze štítu.* obr. 2

První je orel, druhá vyrůstající kamzík, třetí kamzičí rohy.

*Přikrývadla jsou černo-zlatá a červeno-stříbrná.*¹⁵ Štítonoši znaku jsou dva kamzíci ve skoku a pod erbem je na pásku umístěna rodové deviza: „Aequam servare mentem“ neboli „Uchovávat si vyrovnanou mysl“.

2.3 Jak Wilczekové ke svému jménu přišli

Historikové a genealogové dnes nejsou schopni s jistotou určit, jak hraběcí rod přišel právě ke jménu Vlček. Podle Josefa Pilnáčka mohla rodina přijmout přízvisko podle sídliště, na kterém se předkové nacházeli nebo kde se usídlili. Tato teorie se však v dnešní době zdá poněkud nesprávná. Ačkoli se dosud historikové neshodli na původním sídle hrabat Wilczeků, jisté zůstává, že v okolí ani jednoho námi uvedených měst neexistuje místo, které by mohlo dát příležitost ke vzniku rodového přízviska Vlček. Odvozování jmen podle názvu sídla, či vesnice je sice známo především ve Slezsku, nicméně autor sám uvádí, že dnes nejsme schopni se k této teorii přiklonit.

¹⁴ Dvojhlavý korunovaný orel se stal oficiálním říšským znakem až za Zikmunda Lucemburského a to od doby získání císařského titulu roku 1433. BUBEN, Milan: *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1994, s. 253.

¹⁵ Karel MÜLLER, *Erbovní galerie těšínské šlechty: kdysi v těšínské sněmovně, nyní na frýdeckém zámku*, Český Těšín 2008, s. 31.

V dnešní době se genealogové domnívají, že přídomek Vlček nejdříve užívali bratři Melichar a Baltasar jakožto přezdívku. „*Jméno Wilczek bylo také až do 14. století používáno často jako přezdívka, a proto zpočátku nemusí pojmenování Wilczek znamenat i jméno rodové. V tomto případě se však jméno opakovalo tak často, že zakotvilo již jako jméno rodové.*“¹⁶ Příjmení Vlček poprvé nacházíme právě u obou bratrů na konci 15. století. „*Rodinné jméno Wilczek (německy Wölflein, česky Vlček) je vytvořeno z polské formy slova Wilk (česky Vlk) a patří mezi nejstarší jména hojně používaná rody převážně v Polsku, na Moravě, v Čechách a na Slovensku. Nejstarší jméno Wilczek pochází z předhistorických dob, stejně jako ostatní zvířecí jména, která měla vyjadřovat udatnost, prozíravost, mazanost a ostatní vlastnosti, náležející jejich nositeli.*“¹⁷

Pro nás však není tak podstatný vznik, jako jeho užívání rodinnými příslušníky. Tento slezský rod, používal zpočátku českou podobu jména Wilczek, tedy Vlček. Názory, kdy rodina své jméno poněmčila, se však v literatuře liší. Podle Antonína Huba k tomu došlo za Jindřicha Viléma Wilczeka, jenž byl ve svých šestnácti letech, roku 1681, pokřtěn. „*Vlčkové tak převzali novou víru, ale změnili i řeč svých předků, poněmčili se a přepsali své příjmení na Wilczek.*“¹⁸ Podle jiných publikací došlo ke změně příjmení o 17 let později, kdy se Jindřich Vilém Wilczek oženil s Marií Charlottou, hraběnkou ze Saint Hilaire. Jejich sňatkem vyženil i zámek Kreuzenstein v Dolním Rakousku, který rodina vlastní dodnes. Rodina sňatkem získala rozsáhlé državy v Rakousku, což mohlo být důvodem pro změnu česky znějícího příjmení.

2.4 Od svobodných pánů k hrabatům

Baltazar Wilczek za své zásluhy dostává v roce 1506 od císaře Maxmiliána do užívání pro sebe a svou rodinu dědičný titul pánů z Dobré Zemnice a na Hlučíně (něm. von Hultschin und Gutenland). „*Nejen jeho znamenité vlastnosti, ale také moc, vážnost*

¹⁶ Josef PILNÁČEK, *Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*, Wien 1936, s. 19

¹⁷ Tamtéž, s. 19.

¹⁸ Antonín HUB, *Klimkovice*, Klimkovice 1994, s. 19.

*a bohatství, pohnuly císaře Maxmiliána I., jemu a třem potomkům již zesnulého bratra Mikuláše, udělit 1. dubna 1506 dědičný titul svobodných pánů s predikátem z Dobré Zemnice, jejichž povýšení bylo spojeno současně se zapůjčením titulu pánů z Hlučína.*¹⁹

O dvě století později byl za své zásluhy ve službách Svaté říše římské do hraběcího stavu dědičně povýšen Jindřich Vilém Wilczek. Byl významným bojovníkem a politikem. *„Jindřich Vilém hrabě Vlček z Dobré Zemnice (1665-1739) dosáhl kariéry, která dalece přesáhla hranice Těšínska. Uplatnil se v císařských službách jako politik, diplomat i vojevůdce. Velel vojskům v protitureckých válkách, účastnil se například bitvy u Moháče roku 1686 a u Zenty roku 1697 po boku prince Evžena Savojského. Bojoval v Itálii během války o španělské dědictví. [...]. V roce 1723 dosáhl nejvyšší vojenské hodnosti habsburské monarchie, když byl jmenován polním maršálem. Roku 1710 se stal členem dvorské válečné rady, roku 1723 pak skutečným tajným radou. Působil jako vyslanec u dvora ruského cara Petra I. (1709- 1712). [...] Za podporu kandidatury Augusta III. byl po jeho zvolení polským králem vyznamenán Řádem bílého orla.*²⁰ Jako uznání za jeho působení ve vojenských i politických službách mu císař Karel VI. udělil v roce 1709 uherský, v roce 1713 říšský a v roce 1729 i český hraběcí titul.

¹⁹ Josef PILNÁČEK, *Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*, Wien 1936, s 32.

²⁰ Irena KORBELÁŘOVÁ; Rudolf, ŽÁČEK, *Těšínsko – Země Koruny české: k dějinám knížectví od počátku do 18. stol*, Český Těšín 2008, s. 164.

3 Wilczekové jako pozemková vrchnost

První členové rodu Wilczeků se na území dnešního Moravskoslezského kraje usídlili již ve 14. století. V průběhu dalších staletí se pomocí zkupování a rozprodávání majetku rodina vypracovala na úroveň pozemkové vrchnosti. Politika ve Slezsku²¹ se od ostatních zemí Koruny české poměrně lišila. Slezsko bylo v průběhu staletí rozdrobeno na několik poměrně samostatných knížectví. Samostatný vývoj Slezska²² byl způsoben také neustálým odlučováním a přičleňováním k Zemím Koruny české, odumíráním piastovské, přemyslovské a poděbradské dynastie.²³ Wilczekové vlastnili pozemky ve dvou samostatných knížectvích. V knížectví Opavském,²⁴ které roku 1614 udělil císař Matyáš Habsburský Karlu z Lichtenštejna, a v knížectví Těšínském, které se po vymření piastovské dynastie²⁵ ocitlo na 133 let v rukou Habsburků, a kteří je pak v roce 1722 dali lénem knížeti Leopoldu Lotrinskému. V roce 1766 pak přechází Těšínské knížectví opět do rukou členů habsburského rodu. Panovnice Marie Terezie udělila knížectví své dceři Marii Kristině a jejímu manželovi Albertovi. V držení jejich potomků zůstalo až do roku 1918.

²¹ S pojmem Slezsko se setkáváme již více než tisíc let. Snahy vysvětlit původ pojmu se však u evropských národů liší. Polská historiografie se přiklání k teorii, že pojmenování vzniklo buď od hory Slez (Thietmarovo pojetí z 11. stol.), nebo od slovanského jména řeky Slez. Německá historiografie název odvozuje od germánského kmene Silingů (zmíněno již Ptolemaiem v 2. stol n.l.) Viz. Rudolf ŽÁČEK, *Slezsko*, Praha 2005

²² Slezsko nikdy netvořilo samostatný a svébytný politický útvar.

²³ Ačkoli bylo Slezsko od dob Karla IV. nedílnou součástí České koruny, měl panovník oporu pouze v knížectvích spadajících pod jeho bezprostřední správu. V knížectvích, kde vládli příslušníci Piastovců, Přemyslovců, Poděbradů, Hohenzollernů, Jagelonců a Wettinů, byl král zastupován svými úředníky. Tato knížata byla sice leníky českého krále, nicméně často vystupovala samostatně. Viz. Kolektiv autorů, *Slezsko v dějinách českého státu II.*, Praha 2012, s. 7-8

²⁴ V 60. letech 13. století udělil český král Přemysl Otakar II. Opavsko svému nemanželskému synovi Mikulášovi. V této větvi Přemyslovců zůstalo až do roku 1464, kdy ho prodal Václav IV. Opavský Jiřímu z Poděbrad. Ve 14. století již Opavsko nevystupovalo jako součást Moravy, opavský vévoda však byl leníkem českého krále i moravského markraběte. Sbližování se Slezskem začalo za vlády Mikuláše II., který se stal zároveň knížetem ratibořským. Později se Opavsko rozdrobilo na menší oblasti, které však znovu získal Jiří z Poděbrad a patřily i jeho pozdějším nástupcům, dokud roku 1613 neudělil Matyáš Habsburský oblast kolem Opavy jako léno Karlovi z Lichtenštejna coby slezské knížectví. O devět let později takto Karel získal i Krnovsko, čímž se celé Opavsko stalo součástí Slezska. V majetku Lichtenštejnů zůstalo Opavské knížectví až do roku 1918. Viz. Rudolf ŽÁČEK, *Slezsko*, Praha 2005, s. 196.

²⁵ Dynastie vymírá v roce 1653.

Po roce 1742 se situace Slezska radikálně změnila. Po prohraných válkách musela panovnice Marie Terezie postoupit většinu slezského území Friedrichu II.²⁶ Pouze menší část Slezska, zahrnující Těšínské knížectví, jižní části Krnovského, Niského a Opavského knížectví - neoficiálně označovaná jako Rakouské či Moravské Slezsko - zůstala s titulem vévodství jako jedna ze zemí součástí České koruny. Tato neblahá situace po prohraných válkách měla dopad i na šlechtickou rodinu Wilczeků. Dva roky před svou smrtí, totiž vytváří hrabě Jindřich Vilém Wilczek ze svého majetku dva fideikomisy,²⁷ „*kteřé se nesměly rozprodávat, nýbrž jen dědit celistvé*“.²⁸ To zapříčinilo rozdělení rodiny na dvě větve, mladší a starší. Mladší ze synů Jindřicha Viléma Wilczeka, Jan Maria Baltazar Wilczek, zdědil fideikomis nacházející se ve Vratislavském knížectví. Nejstarší z bratrů, Josef Maria Leopold Adam Kašpar Wilczek, se stal dědicem nesmírného bohatství, k němuž náleželo klimkovické a slezskoostravské panství. „*Kromě jmenovaných obcí byl majitelem Ráje (u Karviné), Konské (v Třinci), Kostkovic, Zámrsku u Těšína, dále Wilhelmsbrunnu s Eugendorfem v Rakousku a také zámek Kreuzenstein v Dolních Rakousích nedaleko Vídně.*“²⁹

Část držav, které ve svých rukou vlastnil Jan Maria Baltazar Wilczek, se po Slezských válkách ocitlo na pruské straně Slezska. Naopak nejstarší z bratrů Josef Maria Wilczek si ponechal majetky na rakouské straně rozděleného území. Vzhledem k odlišnosti vývoje jednotlivých větví se ve své práci budu zabývat pouze členy, žijícími v Rakouském Slezsku. Během 17. a 18. století se rodina Wilczeků stala jednou z největších pozemkových vrchností na území dnešní Ostravy. Postupným skupováním okolních obcí nashromáždila neuvěřitelný majetek. V krátkosti si vyjmenujeme obce, které Kašpar Wilczek a později jeho syn Jindřich Vilém Wilczek přiřčenili ke svým panstvím.

Na svých statcích vystupovali až do roku 1848 jako vrchnost. Dne 31. srpna 1848 zrušil říšský sněm rakouský ve Vídni poddanství roboty a desátky. Zákon vešel

²⁶ V historii se setkáváme s označením Rakouské Slezsko, část připadnuvší Marii Terezii, a Pruské Slezsko, zabrané Friedrichem II.

²⁷ Svěřenectví.

²⁸ kolektiv autorů, *Slezská Ostrava: Zřícenina hradu-zámku v Ostravě*. Dobrá 2009. s. 17.

²⁹ Tamtéž s. 17.

v platnost dne 7. září téhož roku. Patentem ze 4.3 1849 vydaným císařem Františkem Josefem I. vešel v platnost zákon o zrušení robot a náhrady za ně.³⁰ Zrušilo se poddanství a vrchnostenský poměr.

O část svých pozemkových držav pak rodina přišla během první pozemkové reformy, která probíhala mezi lety 1924-1927.³¹ Definitivně jim byl veškerý majetek zabaven po druhé světové válce na základě Benešových dekretů. Ani po změně režimu se nepřihlásili o svůj majetek v České republice a zůstali v Rakousku, kde dodnes rodina vlastní zámek Kreuzenstein.

3.1 Dominikál před rokem 1714

Prvním panstvím, které rodina Wilczeků na území Těšínska obývala, byla vesnice Dobrá Zemnice s přílehlým okolím. V držbě hraběcí rodiny ale nezůstala dlouho. Již roku 1594 prodali svůj majetek vlastníkům Frýdku, pod jejichž správou Dobrá Zemnice již zůstala. V roce 1517 pozbývají Wilczkové také Hlučín, jež odkupuje Bernard ze Zvole od Kazimíra Těšínského.³² Ačkoli oba statky rodina na začátku 17. století nevlastnila, titul si ponechala a podle Dobré Zemnice a Hlučina se titulovali po celou dobu svého působení na zdejším území.

V roce 1498 koupili členové rodu Lhotku³³, která se tak stává součástí hlučinského panství. Jak jsme již uvedli výše, byly pak všechny tyto pozemky prodány roku 1517 Bernardovi ze Zvole. V držení rodiny se na nějaký čas ocitla i ves Dolní Suchá³⁴. Wilczkové byli majiteli Dolní Suché od roku 1590 do léta 1620, kdy prodávají statek těšínskému knížecímu hejtmanovi Petru Zajíčkovvi z Hošťálkovic.³⁵

³⁰ Josef ŽOUREK, *Zrušení roboty 1848*, Praha, 1948, s. 42-48.

³¹ Na základě zákona 215/1919 Sb, tzv. záborový zákon.

³² Kolektiv autorů, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Severní Morava*. Praha 1983, s. 80.

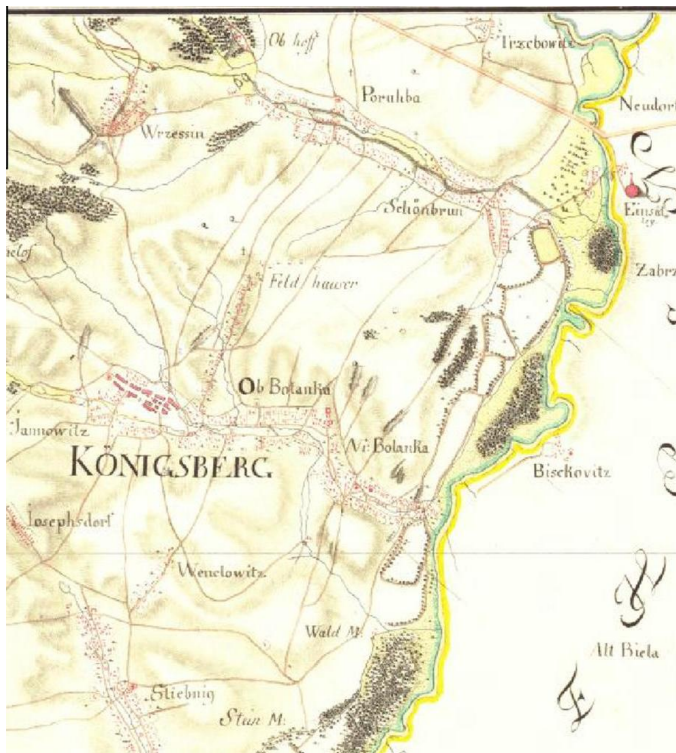
³³ Dnešní Lhotka u Ostravy.

³⁴ Dnes leží 8 km jihozápadně od Karviné.

³⁵ Za jejich působení zde byl pravděpodobně zbudován zdejší renesanční zámek. Viz. Kolektiv autorů, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Severní Morava*. Praha 1983, s. 58.

3.1.1 Klimkovice a obce k nim přilehlé

Hraběcí rodina Wilczeků začala v průběhu 17. století postupně rozšiřovat své

obr. 3

vrchnostenské vlastnictví. Jan st. Wilczek připojil k rodovému majetku také Klimkovice. Nároky na klimkovické panství zpočátku provázely nemalé komplikace. Klimkovice dříve patřily Kryštofu Bzenci z Markvartovic, který si roku 1595 vymohl na císaři Rudolfovi II. právo svobodného odkazu svého panství. Kryštof Bzenec z Markvartovic byl bezdětný a jeho smrtí měl rod Bzeneců vymřít po meči.

Majitel Klimkovic Kryštof Bzenec z Markvartovic se proto

roku 1599 rozhodl odkázat své panství Janovi st. Wilczekovi. O rok později Kryštof Bzenec z Markvartovic umírá. Po jeho smrti byla však jeho závět zpochybněna a o dědické nároky se přihlásili další zájemci, kterým Kryštof Bzenec Klimkovice před svou smrtí také přislíbil.³⁶ „Jan st. Vlček, ačkoli se na Klimkovice ihned přestěhoval, nemohl dědictví ihned převzít. Závět bývalého pána Kryštofa byla uznána za zmatečnou a o dědictví se rozpoutal dlouholetý spor, který se vlekl až do roku 1612. Tehdy se nápadníci klimkovického panství vzdali svých nároků neb jim Jan st. Vlček vyplatil 22 400³⁷ zlatých.“³⁸ Tím se Wilczekové stali na dlouhých 323 let majiteli klimkovického panství, ke kterému náležely v té době také obce Svinov a Dolní Polanka.

³⁶ Jiří TICHÁNEK, Jiří. *Šlechtická sídla na Novojičínsku*, Opava 2003.

³⁷ „Poněvadž bylo zjištěno, že zdědil majetek neoprávněně, musel vyplatit sestře Kryštofova otce 40 000 zl“. Viz. Kolektiv autorů, *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993, s. 596.

³⁸ Jiří TICHÁNEK, Jiří. *Šlechtická sídla na Novojičínsku*, Opava 2003, s. 116.

I při neobyčejném politickém a hospodářském vzestupu panství za nejmocnějších z Wilczeků zůstaly Klimkovice zemědělskou obcí. Rozvoj výroby a řemesel nebyl ze strany vrchnosti příliš podporován. Význam Klimkovic postupně upadal. Rok 1848 znamenal konec feudálních výsad. Vrchnostenské statky na klimkovickém panství si Wilczekové podrželi až do skončení druhé světové války.

V roce 1702 se rodový majetek opět rozrůstá. V tomto roce koupil Jindřich Vilém Wilczek z Dobré Zemnice od Velehradského kláštera statek Velká Polom³⁹ za 6 500 tolarů.⁴⁰ Součástí Velké Polomi byl od 15. století i obec Čavisov. Současně s Velkou Polomí získala rodina také přilehlé obce - Horní Lhotu a Dolní Lhotu, Krásné pole a Vřesinu, Budišovice - které byly součástí již zmíněného panství od 17. století. Zakoupené velkopolomské dominium ve stejném roce spojuje v jeden svěřenecký statek s klimkovickým panstvím, v němž velkopolomské panství setrvá až do roku 1848. Pozemky hraběcí rodině zůstaly až do první pozemkové reformy.

3.1.2 První základy pro slezskostravské panství

Mikuláš st. Wilczek koupil roku 1630 za 23 000 zlatých část obce Heřmanice. O padesát tři let později, tedy v roce 1683, odkoupil Jindřich Vilém Wilczek druhý díl Heřmanic od Jana Jiřího Kochtického z Kochtic a v roce 1686 získal poslední díl Heřmanic od Anny Kechendorfové, roz. Rousecké, čímž spojil celé Heřmanice do svých rukou. Po zakoupení slezskostravského panství od Sedlnických v roce 1714 přiřadil Heřmanice spolu s Vrbicí a Záblatím k tomuto panství. Podle katastru z roku 1725 zde majitel panství vlastnil dva dvory. Největší pozemkovou vrchností v Heřmanicích byla rodina Wilczeků, jejíž statek se rozkládal na 422,68 ha půdy, z čehož necelých 353 ha pokrývala půda zemědělská.⁴¹ Tato obec náležela ke zdejšímu

³⁹ Tvrz, nacházející se v obci Velká Polom, sloužila po celou dobu držby hrabat jen jako sídlo vrchnostenských úředníků, a proto nebyla ani jednou přestavěna.

⁴⁰ Jiří TICHÁNEK, Jan P. ŠTĚPÁNEK, *Historie vodní tvrze ve Velké Polomi*, Velká Polom 2008, s. 24.

⁴¹ Hlavním zdrojem obživy pro obyvatelstvo Heřmanic bylo až do poloviny 19. století výhradně zemědělství.

panství až do roku 1848, kdy fakticky zaniklo zrušením vrchnostenských výsad.⁴² Pozemkový fond však hraběcí rodině zůstal a činil okolo 422 ha půdy, která byla Wilczekům částečně zabavena až po první pozemkové reformě v roce 1927, kdy z celkového výměru připadlo asi 62 ha půdy místním zájemcům. Wilczekové si tak v držení ponechali statek o velikosti 360 ha.⁴³

Podobný osud jako obec Heřmanice měl i nedaleko vzdálený Muglinov.⁴⁴ Ačkoli byl od poloviny 15. století součástí slezskoostravského panství, v roce 1630 přechází do majetku Mikuláše Wilczeka z Dobré Zemnice. Jindřich Vilém Wilczek přičlenil Muglinov zpět ke slezskoostravskému panství až roku 1714.

Územní rozmach rodového majetku pokračoval i v roce 1704. Tehdy rodinný příslušník Jindřich Vilém Wilczek odkoupil za 19 000 zl. od Jana Dětřicha Gočálkovského obce Michálkovice a Hrušov. V roce 1714 spojil své majetky v jedno svěřenectví pod slezskoostravské panství a oba statky zde zůstávají již natrvalo. Také Hrušov a Michálkovice byly až do 19. století převážně zemědělskou oblastí. Hraběcí rodina Wilczeků zde měla v držbě dvůr, mlýn a pilu. Pomalý životní styl zemědělských vsí byl brzy narušen těžbou zdejšího nerostu, a sice černého uhlí. Industrializace těchto oblastí s sebou přinesla též obrovské změny v ekonomickém a společenském životě. Hrabě Wilczek v Hrušově až do první pozemkové reformy obhospodařoval 249 ha půdy. Poté si rodina podržela majetek o velikosti 113 ha. Ve vlastnictví jí zůstal i zdejší lihovar, který byl vlastníky postaven v roce 1872.

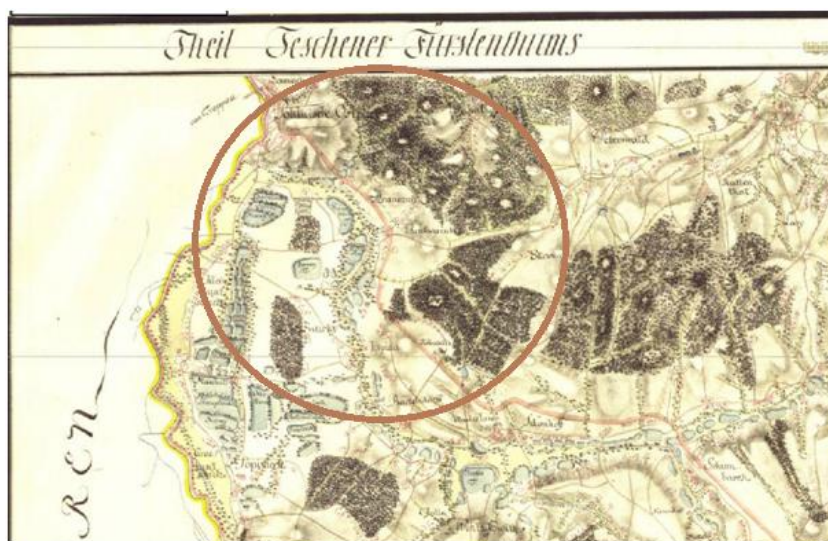
⁴² Od roku 1849 tvořili Heřmanice spolu s Muglinovem samostatnou katastrální obec nesoucí název Heřmanice. Viz. Kolektiv autorů, *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Do klidného zemědělského života obce zasáhla v 19. století těžba uhlí a odvětví s ní spojená. Od konce 19. století se zde začíná těžit vzácný čedič, basalt. Roku 1891 zakládá rodina cihelnu, která je v roce 1927 rozšířena o výrobu cementového zboží a tašek pod názvem WIZUB. Viz. Kolektiv autorů, *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993.

3.2 Slezskoostravské panství v držení hraběcí rodiny Wilczeků

Slezskoostravské panství přešlo do držby rodiny Wilczeků v roce 1714,⁴⁵ kdy koupili pozemky od Evy Roziny Hruškové za 24 000 zlatých. Jindřich Vilém Wilczek, c.k. dvorní rada, c.k. komoří a gen. polní maršálek, se tak stal jedním z největších feudálních velmožů rakouské monarchie a nesmazatelně tak zapsal rod do historického povědomí.

obr. 4

S koupí slezskoostravského panství připadl do rukou Jindřichu Vilémovi Wilczekovi i zdejší slezskoostravský zámek. Podle karolinského katastru z roku 1725 vlastnil majitel panství na území obce dva dvory, U zámku a na Hranečníku.⁴⁶ Slezskoostravský zámek nedosáhl již nikdy svého původního významu. Majitelé spravovali svůj majetek ze zámku na Klimkovicích. Rodina si po sňatku Jindřicha Viléma Wilczeka s hraběnkou Marií Charlottou Saint-Hilairovou zvelebuje hrad Kreuzenstein⁴⁷, a zámky v jejich vlastnictví, nacházejí se ve Slezsku, obývají jen při svých sporadických návštěvách města. Zámek ve Slezské Ostravě tak pozbývá svého významu coby reprezentativního sídla a slouží pouze jako sídlo správy

⁴⁵ Zajímavostí je, že na slezskoostravském zámku již před jeho koupí v roce 1714 sídlila Marie Anna Wilczková. Byla totiž provdána za Bohuslava Sedlnického, který se stal majitelem roku 1630.

⁴⁶ Ke dvorům a zámku patřilo celkem 14 větších i menších rybníků, luk, pastvin a rozsáhlých lesů. V 19. stol. bylo hospodářství rozšířeno o cihelnu. Viz. Karel, JIŘÍK; *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1967. S. 644.

⁴⁷ Později kupují i dům ve Vídni na ulici Herrengasse č.5. Od počátku 19. století byla ve Vídni též ústřední správa Wilczkových velkostatků ve Slezsku a Rakousku. Viz. Karel JIŘÍK: *Historie hradu ve Slezské Ostravě*. In: *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska, díl 14*, Ostrava

slezskoostravského panství. Rodina proto nedbala na stavební obnovu zámku a ten začínal postupně pustnout.⁴⁸ V roce 1872 pak vyhořelo levé křídlo až po hradební věž. Po požáru dochází k posledním stavebním úpravám. Rozšiřují se některé obytné a hospodářské budovy.⁴⁹ Na osudu zdejší památky se však nejvíce podepsala těžba bohatých uhelných slojí, které se nacházely přímo pod zámkem.⁵⁰ V honbě za ziskem podepsali majitelé Slezskoostravskému zámku ortel, jež vedl k naprosté devastaci celého areálu.⁵¹

„Rodina až do roku 1927 vlastnila na Slezské Ostravě rozsáhlý pozemkový majetek o celkové výměře 902 ha, z čehož byla téměř čtvrtina půdy zemědělské. Záboru podlehla jen nepatrná část, asi 58 ha půdy.“⁵²

3.3 Statky koupené po roce 1714

Po roce 1714 měla rodina v držení dvě panství, ke kterým připojila jejich sousední obce. Ke klimkovickému panství, ležícím na Opavsku, přesněji řečeno v Opavském knížectví, náležely obce Dolní Polanka, Svinov, Čavisov, Velká Polom, Dolní a Horní Lhota, Krásné pole a Klimkovice. *„Na Opavsku bylo do 18. stol jeho panství vůbec největším celkem, neboť tam podobných velkých seskupení jako na Těšínsku zatím nebylo, i když i tam rytířský statek ustupoval panskému“*⁵³ Druhým velkým pozemkovým majetkem se stalo slezskoostravské panství ležící na Těšínsku, k němuž

⁴⁸ Zámek byl částečně poškozen již za třicetileté války.

⁴⁹ Díky stavebním úpravám bylo majiteli umožněno přesunout do Slezské Ostravy v roce 1896 ze zámku v Porubě Hospodářské a lesní ředitelství. V Porubě se pak nacházel archiv se spisy úřední proveniencí. Během osvobození Ostravy v dubnu 1945 zámek částečně vyhořel a tím byly ztraceny i některé důležité dokumenty.

⁵⁰ Hrad byl postaven na vyvýšeném ostrohu. Dnes je zámek v úrovni svého okolí. Následkem dolování poklesl areál o cca 16m.

⁵¹ V 50. letech minulého století se dokonce uvažovalo o demolici. Na konci 60. let pak vypracovávají architekti návrhy na jeho opravu. Realizace probíhá až v roce 2003, kdy dochází k uzavření mandátní smlouvy mezi Statutárním městem Ostrava a společností Ostravské výstavy, a.s. o správě hradu. 14. května 2004 se hrad s hradní lávkou slavnostně otevírá veřejnosti.
<http://www.slezskoostravskyhrad.cz/historie/>

⁵² Kolektiv autorů, *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993, s. 588.

⁵³ *Ostravsko do roku 1848: kapitoly k historickému vývoji Slezska a Ostravska od pravěku k revolučnímu roku 1848*, Ed. Andělín GROBELNÝ, Ostrava 1968, s. 128.

po roce 1714 patřily obce Polská Ostrava, Hrušov, Michálkovice, Muglinov, Heřmanice, Kunčičky, a Zámostí.

Ke klimkovickému panství pak v roce 1720 natrvalo přičlenil Jindřich Vilém Wilczek statek Porubu, který v již zmíněném roce koupil od Václava hraběte Oppersdorfa. Majitel vlastnil v Porubě dva dvory, U zámku a dvůr Honu, o výměru 259, 68 ha včetně pastvin.⁵⁴ Vlastníci na zdejším zámku nikdy nesídlili, a proto zde nejdůležitější funkci zastával purkrabí. Přestože nebyl zámek reprezentativním sídlem rodiny Wilczeků, byl za svou historii několikrát přestavován.⁵⁵

Po smrti Kašpara Wilczeka se panství ujímá jeho syn Jindřich Vilém.⁵⁶ Ten v blízkém okolí Klimkovic zakládá roku 1737 osadu Josefovce, nazvanou na počest jeho syna Josefa.

Na krátký čas se v držení hraběcí rodiny Wilczků ocitla i obec Prstná⁵⁷, zakoupená v roce 1744 od Zuzany Polyxeny Skrbenské z Hříštně. Josef Marie Wilczek ji však ještě před koncem století, konkrétně v roce 1794, prodal hraběti Mikuláši Tachovi z Břeží.⁵⁸

⁵⁴ K zámku příslušel panský rybník, zahrady, dva mlýny a krčma, která vyčepovala ročně okolo 560 litrů piva a 23 litrů kořalky. Kolektiv autorů, *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993.

⁵⁵ Během 18. a 19. stol. probíhaly na porubském zámku různé úpravy a rozšíření. [...] Měl tedy tři jednopatrová křídla svírající pravoúhlé nádvoří. Centrální část zámku tvořilo hlavní křídlo s průčelím k rybníku a se vstupem z nádvoří. To je dodnes zastřešeno nepravou mansardou (valbová, římsou dělená střecha) Jakub IVÁNEK, *Ostravské zámky aneb panská sídla a boj o jejich zachování*, Ostrava 2007, s. 21

⁵⁶ Za svého života se majitel snaží o vylepšení zámku v Klimkovicích. Rodině Wilczků sloužil jako reprezentativní sídlo, kde pobývali při svých krátkých návštěvách zdejšího kraje (většinu času od konce 17. století trávili na jejich rodovém panství na hradě Kreuzenstein v Dolním Rakousku). Zámek proto v 17. a 18. století prodělal několik barokních stavebních úprav. Bohužel, dnes je obtížné určit, jakými zásahy prošel, neboť v roce 1854 vyhořel. Viz. Kol. Autorů, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku /, Severní Morava*. Praha 1983.

Mezi lety 1730-1738 nechává Jindřich Vilém Wilczek při zámku vystavět hraběcí kapli, v jejíž hrobce je po své smrti roku 1739 pochován. Nad jeho náhrobkem se tyčí jeho busta v nadživotní velikosti s pamětní deskou a nápisem: „Zde leží hříšník, kaple této zakladatel, kdysi nejjasnější a vynikající pán, pan Jindřich Vilém, svatě říše římské vlády hrabě Wilczek, svobodný pán z Dobré Zemnice a Hlučína, pán panství Klimkovic, Ostravy, Kreuzensteinu, Petrovic, Ráje atd. Svatého císařství římského katolického Veličenstva tajný rada, člen válečné rady, komoří, generál, polní maršálek jednoho pěšího pluku velitel, velitel pevnosti Hlohova a veškerého slezského vojska hlavní velitel. Zemřel 1739.“ Viz. Jiří TICHÁNEK, Jiří. *Šlechtická sídla na Novojičínsku*, Opava 2003, s. 117.

V rodinné hrobce je pochován i jeho syn Josef Maria a vnuk František Josef, jenž je posledním z rodu uloženým v hrobce v Klimkovicích.

⁵⁷ Dnes 6. km severně od Karviné.

⁵⁸ Kolektiv autorů, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Severní Morava*. Praha 1983.

Rozmach rodového majetku probíhá i v 19. století. Terezie Kneisselová, poslední majitelka celého radvanického statku, prodala v roce 1850 část majetku manželům Neumannovým a v roce 1853 hraběti Janu Nepomukovi Maria Josefovi Wilczekovi, který připojil Radvanice ke svému slezskoostravskému panství. Později odkoupil i druhou část od rodiny Neumannů a spojuje Radvanice opět v jeden statek. Celkově tedy Jan Nepomuk Maria Josef Wilczek vlastnil v obci pozemek o velikosti 304, ha půdy. Pozemkový fond si rodina podržela až do první pozemkové reformy, kdy byl ze záboru propuštěn statek o výměře 159, 67 ha.⁵⁹

Posledním panstvím, které rodina zařazuje do svého majetku, je dobroslavické, koupené roku 1860 od hrabat Giannini. Bohužel, o něm nám prameny mnohé nepoví, neboť v průběhu druhé světové války během osvobození Ostravy byl původní archiv města Dobroslavice, nacházející se na zdejším zámku, téměř zničen. Současný archivní fond dobroslavického panství je vytvořen z písemností vytříděných z několika dalších fondů. Hrabě Wilczek zde vlastnil majetek o velikosti 819 ha. K Dobroslavicím náležely vesnice Plesná a Děhylov.⁶⁰ Na rozdíl od většiny zámků, které do jejich majetku náležely, sloužil ten zdejší hraběcí rodině jako reprezentativní sídlo. Proto byl v roce 1894 hrabětem Janem Wilczekem částečně přestavěn. Na konci 19. století žilo na území obce 420 obyvatel. Po první pozemkové reformě byly majetky ze záboru propuštěny.

3.4 Panství a obce k nim přilehlé

Více než 500 let obhospodařovali příslušníci rodu své pozemky. Byli nuceni se přizpůsobovat tehdejší politickým i finančním situacím. Pro přehlednost si zde v tabulce uvedeme jednotlivé panství s přilehlými obcemi. Během svého působení ve zdejším kraji zasáhli také do osudu mnoha tisíců lidí, jejichž životy částečně závisely na vůli i z vůli majitelů statků a dolů, ať již hraběcí rodiny Wilczeků, či jejich konkurentů.

⁵⁹ Kolektiv autorů, Dějiny Ostravy, Ostrava 1993, s. 565.

⁶⁰ http://vade.archives.cz/vade/extdoc/227205010/uvody/85_649_archiv_obce_dobroslavice_1786-1945.pdf.

Často tito lidé pracovali v neadekvátních podmínkách, aby pomohli na úkor svého zdraví, či dokonce životů, zbohatnout majitelům. Do úmoru pracovali nebo robotovali, aby pozvedli jejich podniky a učinili je lepšími, výkonnějšími, perspektivnějšími. Jak se však Wilczekové podíleli na utváření zdejšího kraje, jakými byli pány, zaměstnavateli, jak pečovali o lid, který pro ně pracoval, jak ho naopak vykořisťovali, si povíme v následujících kapitolách.

KLIMKOVICKÉ PANSTVÍ⁶¹			
(Klimkovické panství začalo vznikat od roku 1612 postupným přičleňováním statků k vesnici Klimkovice, kde se na zdejším zámku nacházela správa panství.)			
Název vesnice	Rok koupě	Rok prodeje/ztráty ⁶²	Dnes
KLIMKOVICE	1612/1626 ⁶³	1945	Okres Ostrava-Město
• SVINOV	1612	1945	součást Ostravy
• TŘEBOVICE	1612	1619	součást Ostravy
• DOLNÍ POLANKA	1612	1848	součást Ostravy
VELKÁ POLOM	1702	1924	Okres Ostrava-Město
• ČAVISOV	1702	1924	Okres Ostrava-Město
• HORNÍ LHOTA	1702	1924	Okres Ostrava-Město
• DOLNÍ LHOTA	1702	1924	Okres Ostrava-Město
• KRÁSNÉ POLE	1702	1945	součást Ostravy

⁶¹ Označení majetku pojmem panství můžeme používat pouze do roku 1848. Po zmíněném datu se užívá pojem velkostatek.

⁶² Na základě první pozemkové reformy, která proběhla mezi lety 1924-1927, byl majetek vrchnosti částečně parcelizován a přidělen tamějším obyvatelům. Definitivně byl Wilczkům veškerý majetek na Ostravsku zkonfiskován v roce 1945 na základě Benešových dekretů.

⁶³ Wilczkové získali Klimkovice již v roce 1612. O dědictví se však přihlásili i jiní zájemci a Wilczkové museli bránit své práva.

• VŘESINA	1702	1927	součást Ostravy
• BUDIŠOVICE	1702	1927	Okres Opava
PORUBA	1720	1946	součást Ostravy
JOSEFOVICE	1737 ⁶⁴	1945	Okres Ostrava-Město
SLEZKOOSTRAVSKÉ PANSTVÍ			
(bylo vytvořeno roku 1714, kdy Wilczkové koupili Slezkou Ostravu. Vzniklo připojením jednotlivých sousedních obcí)			
SLEZSKÁ OSTRAVA	1714	1945	součást Ostravy
HEŘMANICE	1630/1683/1686	1945	součást Ostravy
MUGLINOV	1630	1945	součást Ostravy
VRBICE	1630	1945	součást Ostravy
ZÁBLATÍ	1630	1927	součást Ostravy
MICHÁLKOVICE	1704	1945	součást Ostravy
HRUŠOV	1704	1945	součást Ostravy
KUNČIČKY	1714	1945	součást Ostravy
ZÁMOSTÍ	1744	1794	součást Ostravy
HRANEČNÍK	1714		součást Ostravy
VELKOSTATEK RADVANICE			
RADVANICE	1853	1927	Dnes součást Ostravy
LIPINA	1853	1927	Dnes součást Ostravy
DOBROSLAVICKÉ PANSTVÍ			
(Vytvořeno roku 1860 koupí Dobroslavic. Panství zaniklo po první pozemkové reformě v roce 1927.)			
DOBROSLAVICE	1860	1945	Okres Opava

⁶⁴ Vesnice založena na počest syna Josefa.

PLESNÁ	1860	1927	Dnes součást Ostravy
DĚHYLOV	1860	1927	Okres Opava
PUSTKOVEC	1860	1927	Dnes součást Ostravy
JINÉ DRŽAVY			
(Obce, které nebyly přičleněny k žádnému panství a rodina je vlastnila pouze několik let.)			
DOBRA ZEMNICE	1414 ⁶⁵	1594	Dnes Dobrá u Frýdku-Místku
HLUČÍN	1497	1517	Okres Opava
LHOTKA	1498	1517	Dnes součást Ostravy
DOLNÍ SUCHÁ	1586	1611	Část města Havířov, okres Karviná
PRSTNÁ	1744	1794	Část obce Petrovice u Karviné, okres Karviná
DOLNÍ LUTYNĚ	1577	1586	Okres Karviná
PORUBA	1571	1576	dnes součást Orlové
DOURBRAVA	1571	1576	Okres Karviná
ČECHOVICE	1528	1570	dnes v Polsku ⁶⁶
DOLNÍ TĚRLICKO	1596	1620	Část obce Těrlicko, okres Karviná
½ HORNÍ USTRONĚ	1627	1633	část Těšina, okres Cieszyn, Polsko
VLADISLAV	1521	1528	Slezské Vévodství, Polsko

⁶⁵ Rok koupě Dobré Zemnice není jistý, v literatuře se nejčastěji objevuje 1414.

⁶⁶ Dnes v okolí Bielsko-Bielina, Polsko.

STONAVA	1565	1575	Okres Karviná
KREUZENSTEIN	1734	Dodnes	Městys Leobendorf, okres Korneuburg, Dolní Rakousy

3.4.1 Pozemková vrchnost

Celková výměra	Zemědělská půda	Lesy	Rybníky
Velkostatek Slezská Ostrava			
2093,59 ha	1202,39 ha	709,74 ha	128,06 ha
Velkostatek Slezská Ostrava po první pozemkové reformě v roce 1927			
1235,13 ha	700,21 ha	326,87 ha	209,27 ha
Velkostatek Radvanice a Lipina			
203,98 ha	112,18 ha	85,1 ha	-----
Po první pozemkové reformě zařazeno pod Slezskou Ostravu			
Velkostatek Klimkovice			
2966,76 ha	1514,39 ha	1177,15 ha	7,38 ha
Velkostatek Klimkovice po první pozemkové reformě v roce 1927			
1793 ha	394,55 ha	1013,27 ha	110,76 ha
Velkostatek Dobroslavice			
886,32 ha	481 ha	340,53 ha	54,62 ha
Velkostatek Dobroslavice po první pozemkové reformě			
642,53 ha	126,3 ha	454,62 ha	59,08 ha
Celkově před pozemkovou reformou			
6150,65 ha	3409,96 ha	2312 ha	190,06 ha
Celkově po pozemkové reformě			
3670,66 ha	2340,6 ha	1794,76 ha	379,11 ha

4 Nespokojenost poddaných vedoucí k povstání v roce 1766

V rámci ostatních zemí Koruny české zaujímal Slezsko zvláštní postavení, zapříčeno jeho polohou a ekonomickými vazbami na Vratislav. Panovníci proto byli nuceni uplatňovat vůči Slezsku jinou politiku než vůči Čechům a Moravě. Po pobělohorské porážce došlo k odlišnému vývoji těchto oblastí nejen po stránce vnitropolitické, ale i sociální a hospodářské. Po porážce českých stavů v roce 1620 se vina za povstání přenesla na všechny vrstvy obyvatelstva. Tato představa kolektivní viny ulpěla především na poddaném lidu a vedla v roce 1680 k dalšímu povstání, tentokrát poddaného lidu. Leopold I. proto vydal patent, který vedl ke zrušení práv a privilegií poddaných i poddanských měst, která byla udělena před Bílou horou. V Slezsku se situace poněkud lišila. Slezsko po bitvě na Bílé hoře nebylo tak perzekuováno jako například Čechy a Morava. Nebyla na něho ani rozšířena platnost Obnoveného zřízení zemského.⁶⁷ Z tohoto důvodu se nedotklo slezských poddaných ani zrušení všech výsad a privilegií, vydaných císařem Leopoldem I. Slezské obyvatelstvo bylo tedy podle práva v zásadě svobodné. Situace však neodpovídala skutečnosti.

Třicetiletá válka přinesla výraznou změnu nejen poměru mezi celkovým rozsahem dominikálu, panské půdy a rustikály, půdy poddanské, ale také zredukovala práva poddaných. Tato válka zapříčinila výrazný úbytek obyvatelstva zemí Koruny české. Feudálové využili stávajících poměrů ve svůj prospěch, tím, že se ujali většiny opuštěných poddanských nemovitostí. Vrchnostem dosavadní výnosy nebránili zabírat poddanskou půdu. (Museli za ni jen převzít berní a vojenské povinnosti.) Panský statek se proto rozkládal většinou na úrodnější půdě, méně kvalitní půdu pak obhospodařovali pololeníci a nejméně výnosná půda připadla čtrvrláníkům, chalupníkům a zahradníkům. Domkaři představovali vesnickou chudinu. Tímto rozdělením vrchnosti dosáhly stabilizace pěších a potažných robot. V důsledku úbytku obyvatelstva se od druhé poloviny 17. století zvyšovaly robotní povinnosti poddaných. *„Koncem 17. století vystoupila robotní povinnost v průměru na čtyři dny v týdnu a vyplývalo z toho, že asi 30% pracovní síly poddaných muselo pracovat na panském statku. Ve druhé třetině*

⁶⁷ Slezsko tak nebylo zahrnuto mezi země, které se dopustily rebelie. Viz dále: Milan ŠMERDA, Irena KORBELÁŘOVÁ: *Sociální hnutí na Těšínsku ve 2. Pol 18. Stol, Opava 1998.*

18. století vrchnosti prosadili, že osedlí poddaní museli vykonávat bezplatně dva až tři dny potažní roboty v týdnu s jedním až třemi koňmi.“⁶⁸ Na menších dominiích se vyskytovaly i roboty celotýdenní. Vrchnosti se tak snažili zredukovat své výrobní náklady zaváděním bezplatné robotní práce, což vedlo i k větší závislosti poddaných k dominikální půdě. České země se tak sociálně přiblížili k Polsku a Uhrám, kde se nevolnictví prosazovalo již v 16. století.

V souvislosti s nevolnictvím však nemůžeme pohlížet na Slezsko jako na celek. V 18. století panovaly značné rozdíly mezi Horním a Dolním Slezskem. Horní Slezsko se všeobecně považovala současníky za zaostalejší a chudší než Slezsko dolní.⁶⁹ Horní Slezsko, ve kterém se nachází i Těšínské knížectví, charakterizovalo řidší osídlení a spíše hospodářství zaměřené na zemědělství. V horním Slezsku nenalezneme v o nás zmiňované době moc významných měst, s čímž souvisel větší význam naturální a robotní formy feudální renty. Robotní povinnosti nebyly často vymezené a určovala je spotřeba a potřeby velkostatku.⁷⁰ V držení usedlostí převládly nezákupní vztahy⁷¹, které umožňovaly vrchnostem disponovat grunty a měnit jejich držitele podle svého uvážení. To vedlo k větší závislosti poddaných na vrchnosti.⁷²

Na panstvích hraběcí rodiny Wilczeků panovala podobná situace. Vrchnosti se snažila zběhem hospodářské deprese neustálým zvyšováním robotních povinností převést výrobní náklady na své poddané. Vzhledem k velikosti pozemkového fondu se pod novou vrchností panství zkonsolidovalo v celek, zaměřený především na zvýšení produkce obilí. Mohutně se rozvinulo dvorní hospodářství. U sedláků se robot v zásadě řídila „podle zvyku a potřeb“ a nebyla vymezena počtem dnů. Úkolem byl stanoven výkon skoro při všech druhích robot a urbář Wliczekových statků vypočítává poměrně

⁶⁸ BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny země Koruny české / 1740-1792*. Praha 2001. S. 341.

⁶⁹ *Dolním Slezskem se nebudu ve své práci zabývat, neboť Wilczkové vlastnili pozemky v Opavském a Těšínském knížectví, nacházející se na území Horního Slezska.*

⁷⁰ MILAN ŠMERDA, IRENA KORBELÁŘOVÁ: *Sociální hnutí na Těšínsku ve 2. Pol 18. Stol, Opava 1998, s. 106-107*

⁷¹ „Proti zakoupeným, kteří, ač nejsou pravými vlastníky svého statku, přece drží jej dědičně, takovým právem, že ho nemohou býti zbaveni bez vážných příčin, a přes všechna omezení vládnou jím skoro jako svým majetkem, nezakoupení jeví se pouze dočasnými nájemci statků, jež drží jen z vůle vrchnosti a o nichž sami nijak nesmějí rozhodovati.“ KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha, 1949, s. 222.

⁷² *Problémem nezákupní držby se věnuje např. Josef Tlapák ve své publikaci: K některým otázkám poddanské nezákupní držby v Čechách v 16.–17. Století.*

vysoké peněžní a naturální dávky od poddaných. Na panství se stal hlavní osobou správce a postavení poddaných se začalo utvářet podle jeho představ.

Neustálé zvyšování robot a časté bezpráví ze strany vrchnostenských úředníků, za účelem většího zisku z panského statku, vedlo v roce 1766 k velké selské rebelii. Poddaní nebyli zatíženi pouze feudální rentou, ale také rentou státní a církevní. Ve svých stížnostech se většinou obraceli na panovnici Marii Terezii, nebo na jejího syna Josefa II. Dovolávali se změny soudobého stavu. „Podle „zemského zvyku“ se na Těšínsku robotovalo obvykle 5-6 dní po půl dnech, tj. 3 dny celé. Vrchnosti však poddané nutili zahajovat práci dříve, zkracovali nebo rušili polední přestávku, často půldny proměnili fakticky v celé dny, což o žních bylo obecně přijatým zvykem a pracovní den pak končil o půlnoci.“⁷³ Stížnosti na neustále se prodlužování robotních dní nalezneme také na panském statku hraběcí rodiny Wilczeků, například ve stížnosti sedláků z Kunčiček. V ní je uvedeno, že robotu jim oproti předchozím zvyklostem byla posunuta z 11 hodiny dopolední již na osmou hodinu ranní a stává se častým zvykem, že robotu vykonávají až do večera.⁷⁴ Zdejší obyvatelé také vyjadřují míru nespokojenosti se zrušením volného čtvrtku, ačkoliv jim bylo vrchností přislíbeno, že robotu v tento den vykonávat nemusí.⁷⁵

Součástí každodenního života poddaných se stávaly pokuty, které se dotýkaly hlavně jejich majetku. Pokutován mohl být sedlák za jakýkoliv přestupek v rámci velkostatku. „Na sleszkoostravském panství stačilo přistihnout poddaného v lese, že vzal kus dřeva a zaplatil 6 zl. Za hádku mezi sebou museli poddaní zaplatit 3 zl. Pokutovalo se i pasení na křoví u jejich vlastních zahrad.“⁷⁶ Těmito peněžními tresty si vrchnost dopomáhala ke zlepšení vlastních majetkových poměrů. Vrchnost také dala svým poddaných za povinnost odebírat alkoholické nápoje, vyrobené v panských pivovarech a lihovarech, zřizovaných při dvorech, jak se dočteme ve stížnosti poslané ze Zámostí.

⁷³ Milan ŠMERDA, Irena KORBELÁŘOVÁ: *Sociální hnutí na Těšínsku ve 2. Pol 18. Stol, Opava 1998, s. 30.*

⁷⁴ Tamtéž s. 204.

⁷⁵ „Vor alten zeihten wiss wir, das, wir mit 4 pferden die roboth gefahren, es wahre Donnerstag unsser, anjetzund müsssen wich auh Donnerstag od die robot fahren und zwar ganze wohen. Milan ŠMERDA, Irena KORBELÁŘOVÁ: *Sociální hnutí na Těšínsku ve 2. Pol 18. Stol, Opava 1998, s. 204.*

⁷⁶ Tamtéž, s. 32.

Také tresty byly všední součástí života poddaných. Ve stížnostech z roku 1766 narazíme především na závažné případy, kdy tyto excesy končily často i smrtí. Například podle zprávy z Hrušova uvádí, že když se purkmistrova žena Jana Pallazová pohádala se sousedkou, zbil ji obročí téměř k smrti a ještě za přestupek musela zaplatit dvě zlaté.⁷⁷ Hrušovský obročí podle stížností vynikal svou krutostí. Do jaké míry odpovídaly tyto případy skutečnosti, nám není známo, neboť stížnosti byly vyhoceny situací a většinou vyzdvihovaly pouze negativní stránky poddanské životní situace.

Všechny tyto kroky podnikané ze strany vrchnosti značně znepríjemňovaly jejich poddaným život. Proto selské nepokoje vypukly také na klímkovickém a slezskoostravské panství hraběcí rodiny Wilczeků. Rebelie na klímkovickém panství byla záhy potlačena jednotkami opavského zemského staršího Görlicha. Deset hlavních představitelů v čele s Janem Švidrnochem bylo uvězněno a odsouzeno až k jednomu roku na Špilberku.⁷⁸ Zatčení záhy propustili na základě rozhodnutí Nejvyššího soudního dvora ve Vídni. Pomocí vojska došlo k uklidnění obyvatelstva i na slezskoostravském panství. V důsledku událostí byla na Těšínsko vyslána urbaniální komise, která měla prošetřit urbáře jednotlivých vrchnostenských statků a prověřit adekvátnost stížností. Rebelie v konečném důsledku přinesla pro poddané pozitivní výsledky. Státní orgány sestavili pro každou Slezskou obec urbář (soupis poddanských povinností) a v roce 1771 byl vydán robotní patent pro Slezsko. Osvícenský monarcha Josef II. pak v roce 1781 vydal patent o zrušení nevolnictví, čímž došlo k uvolnění závislosti poddaných na statku. Ti se od tohoto roku mohli svobodně stěhovat, uzavírat sňatky bez souhlasu vrchnosti. Josef II. nechal také sestavit katastr, který měl evidovat soupis veškeré zemědělské půdy, ať dominikální, či rustikální. Obyvatelé si však mohli fakticky od robotních a poddanských povinností oddechnout až v roce 1848.

⁷⁷ Tamtéž, s. 215.

⁷⁸ LEXA, Jiří. *Odkazy porubských kronik*. Ostrava 2007

5 Pomalá cesta

Těžba uhlí se stala nedílnou součástí města Ostravy. Těžní věže vtiskly zdejší, dříve zemědělské oblasti, charakteristický ráz. Dobývání černého kamene učinilo v průběhu staletí z města důležitou průmyslovou oblast habsburské monarchie a podějí Československého státu. Ačkoli uhlí v blízkosti Ostravy, přesněji řečeno na Landeku, bylo poprvé objeveno již v pravěku, k vlastní těžbě zdejšího nerostu dochází až na konci 18. století. Proč teprve až na konci 18. století, když využití černého uhlí jako otopu bylo známo v Anglii již od 9. století a od 13. století byl černý kámen dokonce exportován?⁷⁹ Vysvětlení musíme hledat v historických událostech v polovině 18. století. Marie Terezie, nastupující panovnice na rakouský trůn, musela od počátku vlády bojovat o své území. Tyto války vzhledem k jejich lokaci nazýváme válkami slezskými. V tomto dlouhotrvajícím sporu vedeném s pruským králem Friedrichem II. ztratila Marie Terezie podstatnou část slezských držav. „*Marie Terezie se po prohraných válkách snažila učinit z tzv. Rakouského Slezska novou ekonomickou základnu monarchie.*“⁸⁰

Slezsko bylo zemí s velmi vyvinutou manufakturní výrobou. Marie Terezie musela po prohraných válkách přeorientovat hospodářské zájmy. Pokusy o nalezení nového paliva nebyly zatím způsobeny nedostatkem dřeva, které se jako topivo v tehdejší monarchii hojně používalo. V beskydských a jesenických lesích se ho nacházelo dost. „*Pátrání po uhlí probíhalo vesměs jen s vidinou uznání a případného povýšení prospektora.*“⁸¹

Marie Terezie si jako panovnice uvědomovala, že dřevo je těžko obnovitelný přírodní zdroj, a proto roku 1751 vydala reskript,⁸² ve kterém doporučuje vrchnostem v Čechách a na Moravě, aby byla k topení používána rašelina. „*Ukládá současně*

⁷⁹ Aleš, ZÁŘICKÝ, *Ve stínu těžních věží, aneb dobývání kamenného uhlí v petřvaldské dílčí pánvi od počátku prospektorské činnosti do roku 1906*, Ostrava 2004.

⁸⁰ Aleš ZÁŘICKÝ, *Rotschildové a ti druzí aneb dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před 1. Sv. válkou*, Ostrava 2005, s. 37.

⁸¹ Stanislav VOPASEK, *Dějiny hornictví aneb jak to bylo s uhlím na Ostravsku*, Ostrava 2005, s. 20.

⁸² Písemné rozhodnutí panovníka anebo vysokého úřadu opatřené podpisem.

*moravskému místodržitelství, aby se postaralo o provedení celé akce.*⁸³ Druhý reskript vydaný v roce 1757 se týkal hledání nového paliva. V něm nabádá vrchnost nejen k hledání rašeliny, ale poprvé se zmiňuje i o objevování nových nalezišť černého uhlí. „*Prospektorská činnost vyhledávání nového paliva byla bržděna ekonomicky výhodnou cenou dřeva, doposud užívaného jako topiva.*“⁸⁴

O těžbu uhlí však zpočátku neprojevil nikdo velký zájem. Ložiska kamenného uhlí se totiž na Ostravsku nacházela na pozemcích vrchnosti.⁸⁵ Kdokoli s těžbou chtěl začít, musel by od majitelů pozemků získat jejich povolení. Změna nastává roku 1789, kdy je dekretem uhlí zařazeno do horního regálu „*podle kterého ho mohl těžit už každý objevitel naleziště bez ohledu na vlastnictví pozemku. Nálezci k zahájení těžby dostačovalo získání kutacího práva a zápůjčky na důlní pole. Tím původní feudální vlastník pozemků ztratil monopol v důlním podnikání na svých panstvích. Otevřela se volná cesta k důlnímu podnikání také dalším subjektům.*“⁸⁶

Nedostatečný zájem způsoboval, že majitelé pozemků, na kterých se uhelná ložiska nacházela, s těžbou nezačali. Ačkoli měli dostatek financí na počáteční práce, nespátkovali v novém palivu svou ekonomickou základnu. Například i Johann Floria Larisch, jež započal s těžbou na svých pozemcích na Karvinsku, byl donucen pro nedostatečný odbyt kutací práce zastavit.⁸⁷ Ani Josef Maria Leopold Adam Wilczek⁸⁸ nejevil zprvu o těžbu uhlí na svém panství příliš velký zájem. Není se čemu divit. Náklady na těžbu byly vysoké, cena dřeva naproti tomu nízká a lesy zaujímaly podstatnou část území. Další velkou překážkou, která zapříčinila nečinnost majitelů pozemků, byla skutečnost, že lidé novému druhu paliva příliš nevěřili. „*K tomu, aby bylo zavedeno uhlí jako palivo, bránilo do jisté míry i mysl obyvatelstva, které nebylo*

⁸³Tamtéž, s. 20.

⁸⁴Tamtéž s. 20.

⁸⁵Zároveň byla vrchnost (mimo měst) soudní instancí a měla dlouho pravomoci i v horním soudnictví. Ke změně dochází až v roce 1854, „*kdy byl v Opavě zřízen státem spravovaný horní komisariát se soudním právem*“ Například substitute horního soudu pro Ostravsko byla desítky let v rukou hrabat Wilczeků. Stanislav VOPASEK, *Dějiny hornictví aneb jak to bylo s uhlím na Ostravsku*, Ostrava 2005.

⁸⁶Tamtéž s. 24.

⁸⁷Aleš ZÁŘICKÝ, *Krátký pohled do zákulisí moderního podnikání hraběcího rodu Wilczků*, In: *Šlechtic podnikatelem, podnikatel šlechticem*, Jiří BRŇOVJÁK (ed.), Ostrava 2008.

⁸⁸Josef Maria Leopold byl po otci c.k. tajným radou Karla VI. a říšským radou. v roce 1734 se oženil s Marií Fryderikou hraběnkou Öttingen. Jejich manželství bylo dlouho bez dědice. Ten přibyl do rodu až v roce 1748.

připraveno a nechtělo přistoupit na nové metody. Projevoval se konzervatismus lidského myšlení a strach z nových objevů. Zde se projevila i pověřivost, která tvrdila, že ve smrdutém a dýmajícím uhlí sídlí d'ábel. Do jisté míry ovlivnila zavedení uhlí jako nového paliva i vzdálenost nalezišť kamenného uhlí od dosavadních míst s průmyslovou výrobou. Překážkou k většímu použití černého uhlí byla i zastaralá technologie topení, kdy ke spalování kamenného uhlí je zapotřebí vyššího tahu než při spalování dřeva. Poptávka po kamenném uhlí byla tedy v důsledku velkých vzdáleností, neudržovaných komunikací i konzervativnímu myšlení obyvatelstva velmi nízká⁸⁹

Dokazuje to i záznam z roku 1759, kdy se dvorská komora rozhodla mezi nejchudší obyvatelé zadarmo rozdat černé uhlí k otopu. *“Když se v tomto roce rozdělilo 4000 vídeňských centů⁹⁰ uhlí mezi chudé a potřebné, odebrali ho jen 68 centů.”⁹¹* Změna nastala v roce 1785, kdy Martin Augustin Johann von Kühenz započal s těžbou černého kmene na slezskoostravském panství hrabat Wilczeků. Ještě větší rozmach hornického průmyslu na Ostravsku zaznamenáváme v první polovině 19. století.

5.1 První pokusy o těžbu na slezskoostravském panství

První osobností spjatou s objevem černého uhlí se stal slezskoostravský kovář Jan Keltička.⁹² O jeho osobě panují mezi historiky rozporuplné názory. Historik a profesor Ostravské university Aleš Zářický považuje Jana Keltičku spíše za vymyšlenou postavu, která sice, jak tvrdí ve své publikaci *Rotschildové a ti druzí*, je

⁸⁹ Tamtéž, s. 11.

⁹⁰ 1 rak. cent = 56kg. 4000 centů = 224 000kg. V literatuře se může objevovat i slovo centýř.

⁹¹ Josef SULDOVSKÝ, Kronika hornictví zemí Koruny české, S. 155

⁹² První zmínka o nález uhlí v okolí Ostravy (není známo přesné místo) je doložena úředními záznamy s žádostí hraběte Václava Kořenovského z roku 1753, hejtmana přerovského kraje k Dvorské kanceláři ve Vídni o udělení privilegia k výlučnému kutání uhlí na dvacet let. *„Žádal, aby v něm bylo výslovně uvedeno, že může na své náklady pátrat po uhlí a těžit je na kterémkoliv panství a že žádná vrchnost pod peněžitou pokutou i trestem na svobodě nesmí po dobu platnosti privilegia, tj. 20 let, na uhlí kutat; že panství, na jehož území se uhlí bude kopat, bude muset dodat za běžnou cenu důlní dřevo, dále že se panství bude muset postarat o obydlí pro horníky. Za to však, že dostane čtvrtý díl ze zisku. Vídeňský dvůr udělení privilegia zamítl. Další zpráva o nález uhlí nacházejícího se pravděpodobně na panství hraběte Wilczeka pochází z roku 1757.”* Stanislav Drkal, K počátkům dolování uhlí v ostravsko-karvinské kamenouhelné pánvi. In: Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, díl 1, Ostrava 1963, s. 72-73.

v pramenech doložena, ale v souvislostech s hornictvím se objevuje až v romantizujících pracích Franze Wattolika, Karla Jaroslava Bukovanského a dalších z 2. poloviny 19. století. Pověst však v ostravském lidu zakořenila natolik, že byla po Janu Keltičkovi pojmenována i ulice nacházející se na katastru Slezské Ostravy a hold tomuto kováři vzdal i Svatopluk Chodura, který založil soukromé muzeum nesoucí název „Keltičkova kovárna“. Podle majitele a zřizovatele muzea: „*na tomto pozemku totiž stávala legendární Zámotská dvorská kovárna, ve které Jan Keltička (kolem r.1750) použil zdejší kamenné uhlí.*“⁹³ Stojí za zmínku prohlášení V. Jičínského, jenž ve svých hornických zápiscích uvádí, že k dolování dochází 28. října 1766, kdy dostává již zmíněný kovář Keltička povolení ke štolovému dobývání. Podle autora se také 28. říjen stává prvním hornickým svátkem ctěným až do roku 1838. Tento den je slaven jako počátek těžby uhlí na Ostravsku.⁹⁴

Za prvního skutečného objevitele uhlí na slezskoostravském panství, pomineme-li kováře Keltičku, můžeme považovat klimkovického mlynáře Jana Augustina, který v roce 1763 našel v údolí Burňa, nacházející se na slezskoostravském panství hrabat Wilczků, uhelné ložisko. Svůj objev oznámil hornímu báňskému úřadu v Kutné Hoře. Ve své zprávě se zmiňuje o objevení několika na povrch vycházejících slojí, a zároveň v dopise žádá, aby instituce vyslala odborníka, jenž by byl schopen pravost nálezů ověřit.⁹⁵ Vedení horního úřadu vyslalo na Slezskou Ostravu šichtmistra Jana Antonína Alise, který nález potvrzuje ještě téhož roku. K těžbě nerostu však z důvodu nezájmu Josefa Maria Wilczeka nedochází.

Dvorská komora se s nevolí k těžbě paliva nespokojila a o čtyři roky později vysílá na Těšínsko další geologickou expedici v čele s přednostou královského úřadu v Opavě baronem Ernestem Locellem.⁹⁶ Vedením obhlídky terénu byl pověřen

⁹³ <http://keltickovakovarna.cz/> [10.3.2013]

⁹⁴ Při hornických slavnostech dostává každý havíř Wilczkových dolů stříbrný dvacetník. Viz. kolektiv autorů. *Slezská Ostrava: Zřícenina hradu-zámku v Ostravě*. Dobrá 2009, s. 20.

⁹⁵ Aleš ZÁŘICKÝ, *Rotschildové a ti druzí aneb dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před 1. Sv. válkou*, Ostrava 2005.

⁹⁶ V témže roce posílá zprávu nadřízeným úřadům, že na Klimkovicích a Slezské Ostravě se nachází uhlí dobré kvality.

hornobenešovský šichtmistr Johann Jakob Lutz.⁹⁷ Ten nalézá v údolí Burňa uhelné sloje a následně začíná s pokusnou těžbou. „*Náklady potřebné k zahájení soustavného dolování však přesahovaly možnosti opavského královského úřadu a také dvorská komora, i přes počáteční zainteresovanost, ztratila po zvážení odbytových možností o financování tohoto podniku zájem. Lutz proto dvorské komoře navrhnul, aby bylo ustaveno těžiřstvo, jehož podílíky by se stal stát i pozemková vrchnost, v tomto případě majitel slezskoostravského panství hrabě Josef Maria Wilczek. Nezájem obou oslovených stran však uskutečnění projektu zablokoval.*“⁹⁸

Než k tomuto obratu v uhelném průmyslu dojde, musíme si nejdříve připomenout osobu, která ve své podstatě stála u zrodu soustavné těžby černého nerostu. Osoba, která zčeřila dosud stojaté vody a která donutila hraběcí rodinu Wilczeků, aby se těžbou uhlí na svých pozemcích zabývala. Nebyl jím nikdo jiný než Martin Augustin Johann von Kühlenz. „*Tento muž, který byl díky své dosavadní profesní kariéře v rámci hospodářských a správních struktur Moravy a Rakouského Slezska dobře obeznámen se situací panující v oblasti těžby a využití minerálních paliv, si začal uvědomovat, že cena dřeva pozvolna roste. Rozhodl se proto možnostmi nabízených novým typem otopu využít.*“⁹⁹

V roce 1782, o patnáct let později od druhé geologické expedice, začal Kühlenz opět ve Slezské Ostravě s geologickým průzkumem. Nález zdokumentoval a dal jej k posouzení přednímu rakouskému báňskému odborníkovi, dvornímu radovi Liechtenfelsovi.¹⁰⁰ „*Lichtenfelsův posudek byl příznivý. [...] O kvalitě slezskoostravského uhlí se vyjádřil pochvalně.*“¹⁰¹ Kühlenz na základě dobrých posudků uzavřel v témže roce smlouvu s hrabětem Johannem Florianem Larischem. Kühlenzův

⁹⁷ Podrobnější informace o Lutzově nález s přepisy jeho dopisů určených báňské komoře v Horním Benešově, královskému úřadu v Opavě a Dvorské komoře ve Vídni můžeme nalézt: Vlasta Drkalová, Relace o počátcích dolování uhlí ve slezské Ostravě v letech 1767-1768. In: Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, díl 11, Ostrava 1981, s. 443-455.

⁹⁸ Aleš ZÁŘICKÝ, *Rotschildové a ti druzí aneb dějiny velkopodnikání v Rakouském slezsku před 1. Sv. válkou*, Ostrava 2005, s. 38.

⁹⁹ Aleš ZÁŘICKÝ, *Rotschildové a ti druzí aneb dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před 1. Sv. válkou*, Ostrava 2005, s. 38.

¹⁰⁰ Parafrázováno z: Aleš, ZÁŘICKÝ, *Ve stínu těžních věží, aneb dobývání kamenného uhlí v petřvaldské dílčí pánvi od počátku prospektorské činnosti do roku 1906*, Ostrava 2004.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 21.

horlivý zájem o těžbu pak majitele karvinského panství vyprovokoval natolik, že raději vypovídá pachtovní¹⁰² smlouvu o svých pozemcích a začíná těžit na vlastní náklady. Zájem Kühlenze se tedy obrátil k majiteli slezskoostravského panství, který očividně o kutání nestojí.

Martinovi Augustinovi Kühlenzovi stála v cestě ještě jedna překážka. Musel si sjednat povolení ke kutání od majitele slezskoostravského panství, Františka Josefa Wilczeka.¹⁰³ Po více než dvou letech od prospektorské¹⁰⁴ činnosti Kühlenze na zdejším území, dne 25. ledna 1785, dostal od Josefa Františka Wilczeka povolení k těžbě. O necelé tři měsíce později schválila Kühlenzovi záměry i Vídeň a těšínský městský administrátor mohl zahájit dolování černého kamene.¹⁰⁵ Ze svého úspěchu se však Martin Augustin Kühlenz netěšil dlouho. „*Již v průběhu roku 1787 předal Kiihlenz veškerá svá báňská aktiva hraběti Franzi Josefu Wilczekovi a sám těžce nemocen tuberkulózou se usídlil v Moravské Ostravě v domě čp. 61, kde také 7. června 1788 zemřel.*“¹⁰⁶

Rok 1787 můžeme tedy považovat za začátek samostatného podnikání v uhelném průmyslu rodiny Wilczeků. Přes počáteční antipatie k dolování černého uhlí se hraběcí rodina v průběhu 19. století stává jedněmi z největších důlních podnikatelů ostravsko-karvinského revíru a otevírá tak cestu k nesmírnému bohatství a prestiži vlastního rodu. Začíná takřka stosedmdesátiletá éra kamenouhelného podnikání hraběcího rodu na Slezské Ostravě, která končí po druhé světové válce, když 24. října 1945 na základě dekretů č. 100-103/1945 vydaných prezidentem republiky Edvardem Benešem dochází k zestátnění dolů, některých průmyslových podniků, akciových bank a soukromých pojišťoven.¹⁰⁷

¹⁰² Pacht = časově omezení pronájem zemědělské půdy.

¹⁰³ Fratišek Josef Wilczek přebírá fideikomis po svém zemřelém otci v roce 1777.

¹⁰⁴ Prospektorem byl odborník na hledání nerostů a drahých kovů.

¹⁰⁵ Zajímavostí je, že dvorská zemská komora mu za zásluhy o těžbu uhlí udělila roku 1786 50 dukátů.

¹⁰⁶ Aleš ZÁŘICKÝ, *Krátký pohled do zákulisí moderního podnikání hraběcího rodu Wilczků*, In: *Šlechtic podnikatelem, podnikatel šlechticem*, Jiří BRŇOVJÁK (ed.), Ostrava 2008, s. 96.

¹⁰⁷ *Kronika českých zemí 1939-1967*, Praha 2008.

6 Uhlobaroni

Franišek Josef Wilczek¹⁰⁸ koupil těsně před smrtí Martina Augustina Kühlenze jeho kutací pole a od roku 1787 začíná hraběcí rodina s vlastní těžbou. Převzetím důlních děl vzniká těžařská společnost „*Kamenouhelných dolů Jeho Excellence Franze Josefa von Wilczka*“. Zpočátku šlo však spíše o těžbu sezonní. „*Těžilo se v nevelkých hloubkách, odbyt uhlí byl natolik nepravidelný, že se výroba musela čas od času zastavovat. Wilczekové dokonce, aby si zajistili alespoň minimálně pravidelný odbyt, uvažovali o zřízení kamencové huti u Velké Polomi.*“¹⁰⁹ O uhlí jevíli zájem jen některé domácnosti, pár majitelů pivovarů, cukrovarů a lihovarů a také venkovští kováři.¹¹⁰ Protože těžba byla nepravidelná a hmotnost vytěženého nerostu v prvních desetiletích 19. století nepřesahovala podle daňového přiznání rodu 3400 tun ročně¹¹¹, zaměstnávaly závody jen nepatrný počet osob bydlících v okolí nově zakládaných důlních děl.

Na počátku 19. století se doly hraběte Josefa Františka Wilczeka začínají rychle rozvíjet. Výraznější nárůst těžby můžeme zaznamenat v roce 1802, kdy se „*správy hraběcích dolů ujal hormistr Johann Anton John.*“¹¹² Za jeho působení se začalo s ražbou Hlavní a Tadeášovy štoly, které byly vyraženy do roku 1812. Jedním z prvních dolů, které nechal František Josef na svém slezskoostravském panství vystavět, byl tzv. důl Žentourový, neboli německy Göpel Schacht, založený v roce 1805 na východním úbočí údolí Obora. Jeho jáma stejného jména sloužila k těžbě uhlí ze sloje Josef a ze tří tzv. Slabých slojí.¹¹³ Žentourový důl dosahoval hloubky 71 m a provozuschopný se udržel jen do roku 1858.

„Na přelomu 18. a 19. století patřilo důlní podnikání na severní Moravě a ve Slezsku do rukou pouze tří subjektů silného šlechtického kapitálu představovaného těžířstvy hraběte Wilczeka ve Slezské Ostravě, svobodného pána Gruttschreibera na

¹⁰⁸ Syn Josefa Marii Leopolda Adama Wilczka

¹⁰⁹ Kolektiv autorů, *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993, s. 225.

¹¹⁰ Karel JIŘÍK, *Trojice 1894 : k stodesátému výročí hornického krveprolití ve Slezské Ostravě*, Šenov u Ostravy 2004.

¹¹¹ Kolektiv autorů: *Od nálezů uhlí po útlum těžby na Ostravsku*, Ostrava-Petřkovice 2002, s. 77.

¹¹² Aleš ZÁŘICKÝ, *Rotschildové a ti druzí aneb dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před 1. Sv. válkou*, Ostrava 2005, s 38

¹¹³ Kolektiv autorů: *Od nálezů uhlí po útlum těžby na Ostravsku*, Ostrava-Petřkovice 2002, s. 91.

*Hlučínsku a hraběte Larische-Mönnicha v Karviné. Mezi těmito těžírstvými se rozpoutal po údobí třiceti let největší konkurenční boj o uhelné trhy v celém regionu.*¹¹⁴

Na konci 20. let 19. století se situace na Ostravsku radikálně změnila a od 30. let můžeme Ostravu považovat za průmyslové město. Ve Vítkovicích¹¹⁵ nedaleko Slezské Ostravy dochází v roce 1828 k založení tzv. Rudolfovy huti.¹¹⁶ Založení železáren dává majitelům dolů nový impuls ke zvýšení těžby. *„Hlavním nositelem původní myšlenky využití místních surovin uhlí a železných rud byl koncem dvacátých let profesor vídeňské polytechniky a arcibiskupský horní rada František Xaver Riepel. Tento znalec moderní železářské technologie navrhl arcibiskupovi arcivévodovi Rudolfovi Habsburskému, aby rozšířil své dosavadní podnikání ve Frýdlantu a v Čeladné o nový moderní závod ve Vítkovicích.*¹¹⁷

Jen rok po založení huti se snažil hrabě Wilczek o zvýšení odbytu černého kamene vytěženého v jeho štolách. Proto uzavřel roku 1829 s olomouckým arcibiskupem Rudolfem Habsburským, majitelem huti, smlouvu, ve které se zavázal k dodávce uhlí o hmotnosti 14tun ročně. Dohoda uzavřená mezi oběma subjekty však nebyla zpočátku zcela realizovatelná. Soudobé Wilczekovy mělké štolové doly nedosahovaly ani zdaleka tak vysoké roční produkce. Z důvodu zvýšení objemu těžby je František Josef Wilczek donucen k ražbě tzv. Jaklovecké dědičné štoly. *„Vzhledem k tomu, že finanční nároky na vybudování tohoto důlního díla byly příliš vysoké, podílely se v letech 1831-1832 a 1833-1835 na hloubení také železářny ve Vítkovicích, které štolou odvodňovaly své vlastní doly a byly jejím spolumajitelem.*¹¹⁸ Tato štola během ražby dosáhla délky 3160m a stala se historicky nejvýznamnější v revíru.

František Josef Wilczek roku 1834 umírá a jeho majetek tak přechází na jeho nejstaršího syna Stanislava. Tomu se zpočátku v podnikání moc nedařilo. Pronajímal totiž svou část Jaklovecké dědičné štoly Vítkovickému těžírstvu, respektive

¹¹⁴ Stanislav VOPASEK, *Dějiny hornictví aneb jak to bylo s uhlím na Ostravsku*, Ostrava 2005, s. 22.

¹¹⁵ Od roku 1924 byla tato vesnice připojena k Moravské Ostravě. Připojením moravských obcí k Moravské Ostravě tak na základě výnosu ministerstva vnitra vznikl k 1. lednu 1924 tzv. Velká Ostrava.

¹¹⁶ Dnes známe pod jménem Vítkovické železářny.

¹¹⁷ Stanislav VOPASEK, *Dějiny hornictví aneb jak to bylo s uhlím na Ostravsku*, Ostrava 2005, s. 24.

¹¹⁸ Aleš ZÁŘICKÝ, *Rotschildové a ti druzí aneb dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před 1. Sv. válkou*, Ostrava 2005, s. 39.

svobodnému pánu Johannu Heinrichu von Gaymüllerovi, který byl nájemcem i druhé poloviny, která ještě do roku 1835 patřila olomouckému arcibiskupství. V roce 1841 však vyplatil Stanislav Wilczek celou Jakloveckou dědičnou štolu od Vítkovického těžírstva, aby v listopadu roku 1842 celé důlní dílo odprodal Salomonu Mayerovi Rothschildovi. „*I přes tuto transakci tvořil ve čtyřicátých letech 19. století majetek hrabat Wilczeků ve Slezské Ostravě řada jam a štol, které byly v průběhu 2. poloviny tohoto století, buď opuštěny a zasypané. Nebo posloužily jako základ pro moderní koncentrované závody.*“¹¹⁹

Stanislav František Wilczek si začínal postupně uvědomovat, že pokud má své těžařstvo udržet konkurenceschopné, musí na svém panství vybudovat nové doly. Nejednalo se ještě o doly hlubinné. S jejich výstavbou se začal až v na počátku 50. let 19. století. Během své krátké správy rodinného majetku vybuodoval na Slezské Ostravě důl Trojice, vedle kterého byly „*údajně poblíž jámy v roce 1844 postaveny koksové pece*“¹²⁰ Na počest svého syna pojmenovává důl založený v roce 1841 Johann Nepomuk¹²¹. Za jeho života Důl Bedřich 1835, důl prokop 1841, důl Neumann 1842. O jejich vývoji si povíme v další kapitole. Stanislav Wilczek však bohužel do osudu Ostravy už příliš nezasáhl. Zemřel dne 23. března 1847 a zanechal po sobě teprve desetiletého syna Jana Nepomuka Mariu Josefa Wilczka, který nebyl kvůli svému nízkému věku schopen převzít rodinný majetek.

I přes potíže způsobené nezletilostí dědice si hraběcí rodina Wilczků své postavení ve zdejší revíru udržela. Jejich dosud skoro monopolní postavení bylo ve 40. letech narušováno novými společnostmi. Udržet krok s konkurencí těžírstev S.M. Rotschilda, Larisch-Mönnicha, bratří Kleinů, Zwierziny, SDF, kamenouhelných dolů arcivévody Albrechta a rakouského státu jistě nebylo jednoduché, pokud ještě přihlédneme ke skutečnosti, že v 50. letech se do důlního podnikání zapojují další těžaři. „*V 50. letech se zapojil do důlního podnikání hrabě Hugo Salm-Reifferscheidt v Polské Ostravě a Michálkovicích (1850), hrabě Zdenko Žerotín, hrabě Harrach a společnost Severní dráhy Ferdinandovy a počátku 60. let se zařadil mezi důlní*

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Kolektiv autorů: *Od nálezů uhlí po útlum těžby na Ostravsku*, 2. část, Ostrava - Petřkovice 2002, s. 78.

¹²¹ Dnes známý pod názvem Michálka.

*podnikatele též rakouský arcivévoda Albrecht, člen habsburského panovnického rodu, později ještě obchodníci s uhlím bratři Gutmannové aj.*¹²²

Na konci 50. let se svého majetku ujímá Josef Maria Wilczek a od 60. let modernizuje stará důlní díla a „ *v zásadě do definitivní podoby dotvořil polskostravské důlní pole.*“¹²³

6.1 Zakládání důlních děl

V roce 1787 přebírá František Josef Wilczek důlní díla po zesnulém Martinu Augustinovi Kühlenzovi. Od konce 90. let 18. století tak můžeme hovořit o samostatném důlním podnikání hraběcí rodiny Wilczeků. Zpočátku na svém panství zakládají mělké doly, které v průběhu 70. let 19. století přestavěli na doly hlubinné. Za nejdůležitější členy rodiny z hlediska důlního podnikání považujeme zakladatele Františka Wilczeka, jeho syna Stanislava a v neposlední řadě Jana Nepomuka Wilczeka, který byl majitelem slezskoostravského a klímkovického panství neuvěřitelných 75 let. Již zmíněná hrabata se svými činy podílela na hospodářském i sociálním rozvoji ostravsko-karvinského uhelného revíru. Wilczekové se tak zařadili mezi významné podnikatele habsburské monarchie a výrazně přispěli k rozvoji Ostravy.

V krátkosti si na tomto místě vyjmenuje jednotlivé doly a jejich historii. K nejstarším dolům, založených hraběcí rodinou patří štola Josef, která byla ražena okolo roku 1790 a patřila na konci 18. století k nejvýznamnějším důlním dílům. Po dědičné štole zakládal František Josef Wilczek také štoly Koruního prince a Františku. Za svého největšího rozmachu ve 40. a 50. letech dosahovali roční těžby okolo 23000 tun ročně. Poptávka po černém uhlí ale neustále rostla a roční těžba nestačila poptávce po černém kameni. Proto na počátku 60. let 19. století navazovala tyto díla na hlubinné doly Trojice, Ema Lucia a Jan Michaeli.

¹²² Karel JIŘÍK, *Trojice 1894: k stodesátému výročí hornického krveprolití ve Slezské Ostravě*, Šenov u Ostravy 2004. S. 16.

¹²³ Aleš ZÁŘICKÝ, *Krátký pohled do zákulisí moderního podnikání hraběcího rodu Wilczků*, In: *Šlechtic podnikatelem, podnikatel šlechticem*, Jiří BRŇOVJÁK (ed.), Ostrava 2008, s. 97.

V roce 1805 dává majitel pozemků František Josef Wilczek pokyn k ražbě žentourového dolu, tzv. Gopel Schacht. Nacházel se na východním úbočí údolí Obora.¹²⁴ V první polovině 19. století patřil k nejvýznamnější mělkým dolům a zastínil tak dědičnou štolu Josef. Jeho jáma stejného jména byla jámou víceúčelovou a sloužila k těžbě uhlí ze sloje Josefa a ze tří tzv. Slabých slojí. Důl Žentourový se stal natolik významným, že byla v 30. letech 19. stol. k jeho jámě nasměrována nově ražená Jaklovecká dědičná štola.¹²⁵ Horníci pracovali v tomto dole, který se rozkládal na 13,5 ha do hloubky až 71 m do roku 1858, kdy přechází dílo pod hlubinný důl Jan Michaeli.

Po smrti Františka Josefa Wilczka se dědictví ujal jeho syn Stanislav. Ten za svého života pozvedl význam svých dolů a rozšířil rodinný majetek. Nechal razit důl Bedřich, který nejdříve zřídil jako mělký důl na Jaklovecké dědičné štole. Původně sloužila jeho těžní jáma jako světlík č. IV. Následně se přistoupilo k samotné těžbě nerostu. Jáma byla hloubena mezi lety 1835-1836. Roku 1870 byla ražba v souvislosti s rekonstrukcí a koncentrací těžby na důl Trojice zastavena a Bedřich se přeměnil na větrnou šachtu vybavenou větrní pecí. Jeho existence však měla krátkého trvání. Z rozhodnutí majitele Jana Marii Wilczka byla jáma v polovině 90. let 19. století zasypana.

Podobný osud potkal i důl Prokop. V roce 1842 bylo přikročeno k nové ražbě západně od údolí Burňa a asi 200 m. severně od pozdějšího důlního díla Ema Lucie. Důl se nazýval podle patrona horníků sv. Prokopa. Zpočátku se Prokop využíval jako kutací jáma, jež byla o pět let později převedena na jámu těžní. Svou funkci plnil až do roku 1874, kdy se těžba převedla na důl Ema Lucie. Celé pole později splynulo s dolem Trojice. Jáma byla poté využívána jako větrní dílo až do své likvidace v roce 1882.

Do stejného roku je datován i Johan Nepomuk¹²⁶, později označovaný jako Jan Michaeli, či jen Michaeli. Na počátku dochází k hloubení jámy Johann¹²⁷, která nesla

¹²⁴ Dnes zwierzino údolí

¹²⁵ Jaklovecká dědičná štole, založená roku 1829, byla společným dílem hraběte Josefa Wilczka a tedejšího olomouckého biskupa Rudolfa. Díky své délce, okolo 3160m se stala nejdelší a nejdůležitější štolou v revíru. Miloš MATĚJ, Jaroslav KLÁT, Irena KORBELÁŘOVÁ, *Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru*, Ostrava 2009, s. 15.

¹²⁶ Areál dolu se nachází východně od dnešní křižovatky ulic Michalská a Příjezdná.

¹²⁷ Kutací jáma, která se po rekonstrukci v roce 1855 využívá jako jáma těžní.

jméno podle křestního jména prvorozeného syna Stanislava Wilczka, Jana Nepomuka Marii Wilczka¹²⁸, který pak mělký důl přeměňuje v roce 1871 na hlubinný. Ve stejném roce byla ve vzdálenosti 25m od dosavadní víceúčelové jámy založena těžní jáma Michaeli. Od té doby nese důl označení Jan Michaeli.¹²⁹ Jáma Johann byla přestavěna na jámu větrní. Díky svému významu nechali majitelé důl Jan Michaeli několikrát modernizovat. Od roku 1913 sloužila k odvozu uhlí visutá lanová dráha Michálka, jež vedla přes doly Trojice a Ema Lucie. Ve stejném roce byl důl napojen elektrickým kabelem. O rok později se začalo s budováním základů pro nový elektrický těžní stroj. Stavební práce byly v důsledku vypuknutí války na čas přerušeny. K slavnostnímu otevření došlo roku 1922.¹³⁰

obr. 5 důl Michálka

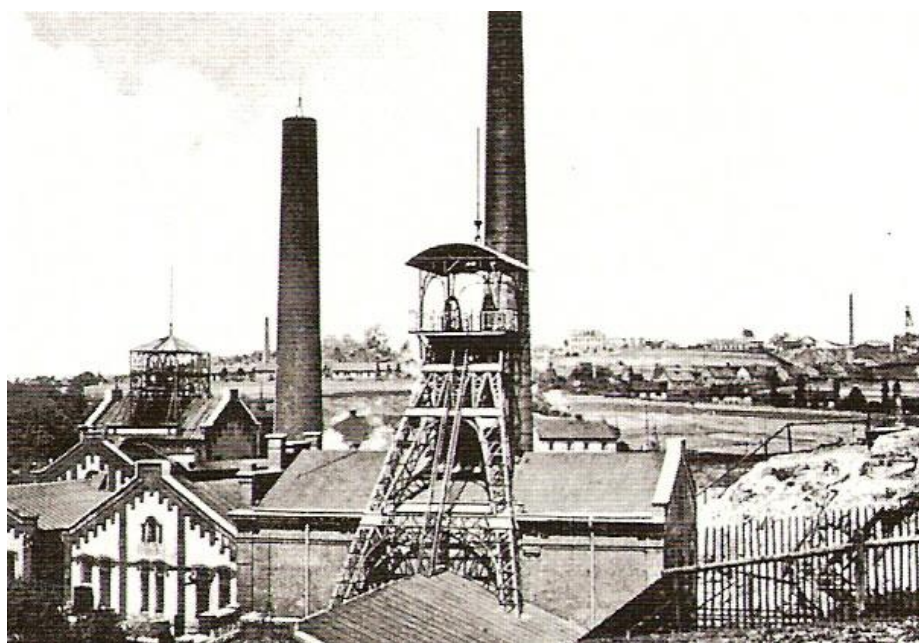
¹²⁸ Později již pouze Jan Maria Wilczek narozený 1837-1922.

¹²⁹ Miloš MATĚJ, Jaroslav KLÁT, Irena KORBELÁŘOVÁ, Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru, Ostrava 2009, s. 154.

¹³⁰ Důl fungoval až do 1964.

Jednou z posledních jam založenou za života Stanislava Wilczka byl důl nazvaný Neumann, jehož jáma stejného jména byla vyhloubena již v roce 1841, ale s vlastní těžbou se začalo až o sedm let později. Kutací práce trvaly až do roku 1874, kdy se v rámci velké rekonstrukce dolu Trojice ukončily. Neumann splynul s dolem Trojice a Jan Wilczek ho nechal přeměnit na větrné dílo, jež fungovalo až do roku 1884, kdy se přistoupilo k likvidaci.

Nejvýznamnějším dolem nacházejícím se pod správou hraběcí rodiny Wilczků se během své existence stal důl Trojice,¹³¹ neboli Dreifaltigkeit Schacht. Byl posledním dolem založeným Stanislavem Wilczek roku 1844. Původně mělký důl, nesoucí název podle dne založení na den sv. Trojice,¹³² nechal Jan Nepomuk Maria Wilczek v roce 1870 přestavět na důl hlubinný. Nedaleko jámy se nacházela štola zvaná Bedřich, která

obr. 6

sloužila ke vstupu do dolu, protože těžní jáma nebyla na přepravu horníků vybavena. Změna nastala až v roce 1905, kdy bylo přistavěno těžní zařízení pro přepravu lidí i materiálu. Tehdy se přistoupilo k rozsáhlé rekonstrukci povrchu i jámy. Jáma Trojice 1 byla vyzděna, rozšířena na větší profil a vybavena těžním zařízením. Zároveň se vybuodovala nová jámová budova a strojovna. V rámci rekonstrukce bylo také dosavadní přirozené větrání dolu převedeno na umělé, a proto byla větrací jáma Bedřich po roce 1870 opatřena větrní pecí. Odvodňování dolu Trojice zajišťovala jáma Ema na

¹³¹ Areál dolu je dnes památkově chráněn.

¹³² Svátek připadl na 16. června roku 1840.

sousedním dole Ema Lucie. Sloužila v té době jako společná vodní jáma pro všechny Wilczkovy hlubinné doly. Horníci pracovali na dolu Trojice až do roku 1967.

Po smrti Františka Wilczka se rodového majetku ujímá jeho syn Jan Maria Wiczek. Ten pokračuje v činnosti svých předků, rozšiřuje a modernizuje svá důlní díla. Důl Jan Maria¹³³, nazvaný podle svého zakladatele, byl založen v roce 1852. Jako základ pro nový důl se využila kutací jáma č. IV.¹³⁴, jež byla přestavěna na jámu těžní. Nové důlní dílo prošlo během 19. století několika rekonstrukcemi a modernizacemi, což vedlo ke zvýšené produkci černého kamene. Pro potřeby dolu nestačila pouze přirozená větrací šachta, neboť koncentrace metanu se neustálým prohlubováním zvyšovala, a proto přikročil Jan Maria Wiczek k modernizaci, aby snížil riziko výbuchu metanu. Důl byl tak vybaven ventilátorem. Jan Maria fungoval jako samostatný důl pod správou Wilczků až do roku 1945, kdy na základě Benešových dekretů byly všechny jejich doly zestátněny. Provoz se zde však nezastavil a těžba pokračovala i za minulého režimu do roku 1963.

obr. 7 důl Jan Maria

¹³³ Dnes se nachází v blízkosti křižovatky ulic Slívovy a Těšínské. Areál dolu je dnes také památkově chráněn.

¹³⁴ Založená již v roce 1838.

Asi 200 m severovýchodně od nově vzniklého díla dochází v roce 1858 ke zřízení jámy sv. Anny. Protože objem těžby nedostačoval potřebám hraběcí rodiny, byl její provoz záhy ukončen a v roce 1890 nechali Annu přeměnit na výdušnou jámu dolu Jan Maria.

Jelikož na konci 60. let 19. století začala těžba na dole Prokop váznout, rozhodl majitel o výstavbě nových důlních děl s názvy Lucie - jámu nechal pojmenovat po své dceři Marie Josefy Luccietty, která se narodila těsně před začátkem stavby dolu – a Emma, také pojmenované po dceři zakladatele. Komplex budov tehdy představoval nejmodernější a nejúčelněji uspořádané objekty v OKR.¹³⁵ V roce 1913 došlo v těžní jámě Lucie k neštěstí, kdy se utrhlo lano s těžní klecí. Z důvodu této havárie byla Lucie uzavřena a dále používána jen jako jáma větrní. Celý komplex Emmy-Lucie, jak zní dnešní oficiální název, se v provozu udržel až do roku 1933 a obě jámy byly následujícího roku zasypany.¹³⁶

6.2 Koksovny

Výroba koksu a s ním spojené první koksovny jsou úzce spjaty s výstavbou Rudolfovy hutě, jejíž pece potřebovaly koks ke svému provozu. Také hraběcí rodina se pouští do výroby koksu v blízkosti šachet Trojice. První várka vyrobená na zdejším panství se datuje do roku 1844. Tehdy se používalo ještě primitivních, tzv. milířových, pecí.¹³⁷ „Výtěžek koksu byl však malý, protože část uhlí shořela a nepříjemný dým zamořoval celé okolí milířů. Pro neúplnost zkoksování uhlí a vysoké náklady se od výroby v milířích záhy opustilo a primitivní milířové pece byly nahrazeny koksovacími.“¹³⁸ Počet pecí se během let neustále zvyšoval, jak rostla poptávka ze strany odběratelů. O tři roky později bylo přistavěno dalších osm pecí, které v krátké době následovaly další. Výstavba se soustředila především u jámy Trojice. Mezi lety

¹³⁵ Ostravsko-karvinské doly.

¹³⁶ Kapitola převzata z: kolektiv autorů: *Od nálezu uhlí po útlum těžby na Ostravsku, část 2*, Ostrava - Petřkovice 2002. Miloš MATĚJ, Irena KORBELÁŘOVÁ, Jaroslav KLÁT: *Kulturní památky Ostravsko-karvinského revíru*, Ostrava 2009.

¹³⁷ V takto vzniklých pecích se kolem cihlového komína a řadou otvorů na bocích nasypala hromada uhlí, která se překryla hlínou a pak se zespodu zapálila. Rudolf JIRKOVSKÝ, *K historii ostravských koksoven*, Ostrava 7

¹³⁸ Tamtéž, s. 128.

1872-1873 Wilczekové pořizují dalších 71 pecí. Tato nová zařízení již byla schopna získávat dehet a další vedlejší chemické produkty, které se dále zpracovávaly. Výstavba koksoven při svých dolech pomohla rodině ke zvýšení příjmů, které za vytěžené uhlí dostávaly. Koksovna Trojice zpracovávala uhlí z jam Trojice, Ema, Michal a Jan Maria.¹³⁹

6.3 Haldy

V důsledku těžby jsou na území dnešní Ostravy dodnes patrné doklady dřívější těžby. Půda v okolí bývalých koksoven je zamořená a krajina v ostravsko-karvinském revíru potřebuje celkovou rekultivaci. Také haldy, jež sloužily k ukládání hlušiny z dolů, jsou viditelné nedaleko dolu Ema a Trojice.¹⁴⁰ Halda Ema je jedním z nejvyšších bodů na území města, dosahuje absolutní výšky 315 m. n. m. a je dnes památkově chráněna.

6.4 Kamenouhelné doly a koksovna Jana Wilczka

Některé důlní majetky fyzických osob byly během poslední čtvrtiny 19. století přeměněny v akciové společnosti, respektive těžářstva.¹⁴¹ V majetku fyzických osob zůstaly jen doly hraběte Wilczeka, hraběte Heinricha Larisch-Mönnicha a arcivévody Friedricha.¹⁴²

Až do 80. let se pro důlní díla hraběte Jana Marii Wilczeka používala spíše neoficiální označení. V úředním styku vystupovala vrchnostenská díla pod názvem *Kamenouhelné doly Jeho Excelence hraběte Johanna Nepomuka von Wilczka*. Na konci

¹³⁹ Provoz byl zastaven v roce 1980. Do dneška se z bývalé koksovny zachovalo jen pár budov. Antonín BARCUC, Eva ROHLOVÁ: *Místopis Slezské Ostravy*, in: *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska, díl 19*, s. 249-250.

¹⁴⁰ Dnes vede kolem haldy Ema turistická značka, po které mohou turisté vystoupat až na vrcholek zmíněné haldy a odtud pokračovat směrem do ostravské zoo.

¹⁴¹ Byly zakcionovány podniky knížat Salm-Reifferschedů a habsbursko-lotrinských vévodů.

¹⁴² Miloš MATĚJ, Jaroslav KLÁT, Irena KORBELÁŘOVÁ, *Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru*, Ostrava 2009, s. 20

80. let pak nechává vlastník svůj majetek zapsat u obvodního soudu v Těšíně pod názvem *Hraběcí Wilczekovy kamenouhelné doly a koksovna v Polské Ostravě*, jejichž název byl poté v roce 1898 změněn na *Hraběcí Wilczekovy ostravské uhelné a koksárenské závody*.

6.6 Těžařstvo v rámci kraje

Zpočátku, jak jsme si již uvedli výše, není pro těžaře uhelný průmysl výhodnou ekonomickou základnou. Odběratelů nového palivového zdroje nalezneme v habsburské monarchii jen poskrovnu. Těžba je nepravidelná. Změna v uhelném průmyslu nastává pak s příchodem tzv. průmyslové revoluce, kdy význam nerostu prudce stoupá. Zakládají se továrny, železárny, staví se železnice. Kamenné uhlí se v průběhu desítek let stává jedním z nejdůležitějších přírodních zdrojů, což vede ke zvýšení poptávky po tomto nerostu. Dříve zemědělský kraj v okolí Ostravy se začal pod tíhou průmyslové revoluce proměňovat. S objevením uhlí, založením Rudolfovy, a později Žofínské huti (1871) se z Ostravy stalo jedno z nejdůležitějších průmyslových center habsburské monarchie. Díky novým technickým pokrokům se začala těžba zdokonalovat a objem vytěženého nerostu začal strmě stoupat.

Všechny tyto faktory ovlivnili těžařstva nejen ostravsko-karvinského uhelného revíru. Uhlí vytěžené ve zdejších kraji mělo však oproti jiným revírům mírnou výhodu, neboť bylo lépe koksovatelné. V hutnictví se koks nepoužívá pouze jako palivo, ale také jako důležitý redukční činitel, který se účastní chemických reakcí při přeměně surové rudy na železo. Vyrábí se z nízko popelového, nízko sirného černého uhlí, ze kterého jsou při teplotách okolo 1000°C odstraněny prchavé složky. V koksu tak zůstává vysoký podíl uhlíku a málo nečistot. Takto upravené černé uhlí má vysokou výhřevnost a při jeho spalování vzniká - prakticky pouze - oxid uhličitý.¹⁴³ První závod na koksování černého uhlí byl postaven při huti Salomona Mayera Rothschilda v roce 1844 a koksovna byla až do 50. let 19. století jedinou na Ostravsku, kde lze mluvit o pravidelné výrobě. Ve stejném roce postavil milíře na koksování uhlí vedle svého dolu Trojice také hrabě Stanislav Wilczek. Zde šlo spíše o pokusy s koksováním. „V roce 1848 jsou již doložena koksovací zařízení na dole Jan v Karviné a Wilczekových dolech.“¹⁴⁴

K dalšímu rozvoji v ostravsko-karvinské pánvi přispěla i výstavba Severní dráhy Ferdinandovy, na kterou byla v roce 1847 připojena obec Hrušov. „*Nádraží v Hrušově*

¹⁴³ <http://www.okd.cz/cz/tezime-uhli/uhli-tradicni-zdroj-energie/koksovatelne-uhli-a-koksovani/>

¹⁴⁴ Kol autorů: *Uhelné hornictví ostravskokarvinského revíru*, Ostrava 2003, s. 46.

mělo největší nákladku na celé trati Severní dráhy Ferdinandovy: v roce 1852 78 417 tun, jen o 222 tun méně než sama Vídeň, v roce 1857 157287 tun a v roce 1861 dokonce již 196 000 tun, tj. 35 % nákladky všeho zboží na SDF. K dovozu uhlí na tamní skládku bylo zapotřebí denně průměrně 450 párů koní při dvojitým obratu.¹⁴⁵ Z vrchu Jaklovec na Slezské Ostravě sjíždělo denně více než dvě stě párů koní. Aby byla doprava vytěženého materiálu k nákladovému nádraží v Hrušově jednodušší, nechal zde hrabě Wilczek vystavět jakousi zvláštní dopravní uhelnou magistrálu se spádem k obci Hrušov. „Cesta byla vydlážděna Čedičovými kameny ze sopečného lomu na Bazalech. Tato trasa koňské magistrály se dochovala v podobě současné Komerční ulice“¹⁴⁶

Cesta byla hrbolatá a zdlouhavá, neboť vybudované nádraží s nákladovým terminálem v Hrušově, bylo od jednotlivých dolů poměrně vzdáleno. Po uhelných cestách jednotlivých těžbařských společností se všechno uhlí dopravovalo koňskými potahy někdy až ze vzdálenosti od 5500m do 7587m. „Rychlost ani efektivita koňské práce však nemohla stačit. Koňský potah byl v té době při 12 hodinové pracovní době schopen přepravit 2,5 fůry po 3 tunách. Pro přepravu takového množství uhlí by muselo jezdit 900koní a minimálně 450 vozků. K tomuto je nutno připočíst špatný stav dopravních cest, ztráty uhlí při nakládání, přepravě a vykládání.“¹⁴⁷ Velkým přínosem pro rozvoj a koncentraci těžby bylo vybudování Báňské dráhy. Ta byla vybudována poměrně rychle v průběhu let 1861-1862. „Hlavní trať začínala na jižním konci ostravského nádraží a končila v Michálkovicích.“¹⁴⁸ Na dráhu se postupně připojily téměř všechny doly v Ostravě. Na nově vzniklou síť drah se připojilo Wilczkovo těžířstvo.

Od roku 1868 můžeme zaznamenat také rozšíření koňské dopravy nejen na povrchu, ale i pod ním. Zpočátku tahali jednotliví horníci vozíky pomocí vlastní síly. Lidská práce však byla zdlouhavá a neefektivní, a proto se těžbařstva rozhodla pro využití koní. Lze usuzovat, že v 90. letech 19. století pracovala v dolech revíru více než tisícovka koní. Koňskou práci pak od 90. let začala vytlačovat řetězová dráha a později

¹⁴⁵ Kolektiv autorů, *Dějiny Ostravy*, Ostrava 1993, s. 507.

¹⁴⁶ Karel JIŘÍK, *Trojice 1894 : k stodesátému výročí hornického krveprolití ve Slezské Ostravě*, Šenov u Ostravy 2004, s. 30.

¹⁴⁷ Kolektiv autorů: *Od nálezů uhlí po útlum těžby na Ostravsku*, Ostrava - Petřkovice 2002, s. 29.

¹⁴⁸ Tamtéž.

důlní lokomotivy. První důlní lokomotiva byla zavedena v roce 1901 na dole Luis ve Vítkovicích.¹⁴⁹

K jednoduššímu odstřelování uhelných slojí přispěl v roce 1868 objev vědce Alfreda Nobela. Vynález dynamitu nahradil v hornickém průmyslu do té doby používaný střelný prach. Ačkoli zacházení s dynamitem bylo jednodušší, stával se při výbuchu dalším zdrojem zapálení metanu a uhelného prachu. Aby majitelé dolů zamezili výbuchům metanu, rozhodli o výstavbě speciálních výdušných jam. Dříve se v jámách větralo v podstatě na základě přirozeného proudění větru

Jedním z posledních faktorů zjednodušující práci a bezpečnost v dolech na počátku 90. let bylo zavedení elektřiny. Wilczekové svou první elektrárnu postavili v roce 1906 vedle dolu Trojice. Elektrárna zpočátku napájela pouze důl Trojice, ale postupným připojováním ostatních pomocí kabelů elektrifikovala hraběcí rodina všechny svá soudobá důlní díla.¹⁵⁰ Tyto moderní pokroky ovlivnily těžařskou společnost hraběcí rodiny Wilczeků.

Hraběcí závody nikdy nepatřily k největším podnikům ostravsko-karvinského revíru. Jejich podíl na objemu vytěženého uhlí je však nemalý. V roce 1853 činil 46 330 tun, což bylo necelých 21% celkového objemu těžby v ostravsko-karvinském revíru ve zmíněném roce. *Kamenouhelné doly jeho excelence hraběte Jana Nepomuka Wilczeka*, jak zněl v 50. letech oficiální název hraběcího majetku, byly, co se objemu týče, druhým nevýznamnějším těžařstvem té doby ve zdejším kraji. První místo zaujímal těžířstvo svobodného pána Salomona Mayera Rothschilda, jehož objem vytěženého černého kamene činil ve stejném roce 97 476 tun, což je o polovinu více, než u Wilczeka.

V roce 1872 se však situace obrací. Do popředí se v 70. letech dostávají kamenouhelné doly pánů bratří z Gutmanů a Ignáce Voráčka¹⁵¹ s ročním objemem

¹⁴⁹ Stanislav VOPASEK, *Dějiny hornictví aneb jak to bylo s uhlím na Ostravsku*, Ostrava 2005.

¹⁵⁰ Karolína GRÝMOVÁ, Rudolf GRÝM *Počátky elektrizace Ostravsko Karvinských dolů*, Ostrava 2008.

¹⁵¹ Těžařstvo bratří Gutmannů a Ignáce Vondráčka se od poloviny sedmdesátých let velmi rychle prosazuje v důlním podnikání na Ostravsku. V letech 1868-1872 získali Gutmannové a Vondráček do nájmu Rothschildovy doly. Těžařstvo dokázalo díky obchodu s uhlím nashromáždit značné množství finančních prostředků. Spojení bratří Gutmannů s důlním odborníkem Ignácem Vondráčkem vzniklo silné těžařstvo, které se začalo rychle prosazovat. V roce 1873 se Gutmannové stali podílníky ve

474 536 tun. Jejich první místo však není žádným překvapením. V 70. letech jsou totiž největšími majiteli důlních polí. V jejich vlastnictví se nelézá na 2 720 ha polí. Naproti tomu kamenouhelné doly hraběte Wilczeka se ocitají s roční těžbou 145 231 tun až na třetím místě za již zmíněnými *kamenouhelnými doly pánů bratří z Gutmanů a Ignáce Voráčka* a za *kamenouhelnými doly c.k. privátní Severní dráhy císaře Ferdinanda*. Důlní dílo Wilczeků se v roce 1872 rozprostíralo na ploše o velikosti 302,969 ha. O deset let později byla situace podobná, jen objem vytěženého nerostu se opět zvýšil a horníci pracující v dolech patřící hraběcí rodně vykutali okolo 259 643 tun uhlí.¹⁵² Jak lze vidět, díky zdokonalování postupů a materiálu na těžbu se zvyšovala i celková těžba ostravsko-karvinského uhelného revíru. Na dolech ve zmíněném roce pracovalo 925 dělníků a horníků. Podle statistiky pořízené o deset let později je patrné, že dochází k rozvoji a rozmachu Wilczekova těžářstva. Rozšiřuje se nejen důlní pole, ale zvyšuje se také objem vytěženého kamene a výroby koksu. Za prací se do nově vzniklé průmyslové oblasti stěhuje stále větší počet obyvatel.¹⁵³

Nárůst pracujících sil donutil majitele závodů k zakládání hornických kolonií pro své zaměstnance, o kterých si povíme níže. Revír se stává domovem mnoha různých sociálních, etnických a národnostních skupin s jinými zvyky, což vede později k sociálním i národnostním sporům a stávkám.

Vítkovických železátrnách aspoolečně s Vondráčkem se účastnili založení Žofinské huti v Ostravě v letech 1871-1873. Tím se konsorcium Gutmanů a Vondráčka stalo nejmocnějším těžářstvem Ostravska a českých zemí vůbec.

¹⁵² Aleš, ZÁŘICKÝ, *Ve stínu těžních věží, aneb dobývání kamenného uhlí v petřvaldské dílčí pánvi od počátku prospektorské činnosti do roku 1906*, Ostrava 2004.

¹⁵³ Aleš, ZÁŘICKÝ, *Ve stínu těžních věží, aneb dobývání kamenného uhlí v petřvaldské dílčí pánvi od počátku prospektorské činnosti do roku 1906*, Ostrava 2004, s. 115-116

7 Wilczekové jako páni a zaměstnavatelé

7.1 Hornické stávky za lepší podmínky

Neustálý nárůst obyvatelstva z různých koutů habsburské monarchie s sebou přinášel nemalé problémy. Jednotliví těžaři počítali s přistěhováním pouze pracujících horníků, které měli původně v úmyslu ubytovat v kasárnách či ubytovnách. Horníci však nechtěli opustit své rodiny, a tak se na Ostravsko začali stěhovat i jejich nejbližší příbuzní. Nebývalý přírůstek obyvatel museli majitelé těžařstev okamžitě vyřešit. Započali se stavbou hornických kolonií. V těch se setkávaly podobně sociálně strukturované skupiny obyvatel, což vedlo k uvědomění vlastní nepříznivé situace. Také pracovní podmínky panující v dolech vedly ke všeobecným nepokojům. Práce v nich byla velmi nebezpečná. Nemožnost dobrého odvětrávání šachet vedla často k důlním neštěstím, způsobených nejčastěji výbuchem metanu, či závalem dolu kvůli špatnému zajištění šachty. Nehody se pochopitelně stávaly i na dolech hraběte Jana Marii Wilczeka. Kritice ze strany horníků se nevyhnul ani systém bratrských pokladen. Pracovníci byli nuceni odvádět 2% z každého vydělaného zlatého a stejnou měrou měl přispívat i zaměstnavatel. Často však docházelo k různým nedodrženíům ze strany majitelů. Posledním, ale zcela největším problémem, jež horníci spatřovali, byla 10-12 hodinová směna. Horníci byli často unaveni a zvláště dozorců, kteří je občas trestali i bitím, přesahovala míru únosnosti. Bylo jen otázkou času, kdy se pracující v dolech i na povrchu ohradí proti své stávající situaci.

Všechny tyto sociální, bytové a pracovní poměry podnítily vznik odborového hnutí zvaného Prokop¹⁵⁴, jež je neodmyslitelně spjato se jménem Petra Cingra.¹⁵⁵ Tento sociální demokrat zorganizoval dvě velké dělnické stávky na Ostravsku. Tato

¹⁵⁴ Oním významným dnem v dějinách moravsko-slezských horníků a hutníků byl 29. říjen 1893, den ustavující valné hromady spolku prokop. Členem spolku se mohl stát muž či žena pracující v hornictví nebo hutnictví, jakmile dosáhl věku šestnácti let. V případě nezaviněné ztráty práce a při živelných pohromách měl každý po šestiměsíčním členství ve spolku nárok na okamžitou podporu ve výši, jakou dovoloval stav spolkové pokladny. Každý člen, který byl činným ve spolku alespoň tři měsíce, měl právo v případě sporů se zaměstnavatelem na spolkové prostředky k uhrazení veškerého právního řízení. Zdeněk KONEČNÝ, *Hornické odbory na Ostravsku 1893-1914*, Ostrava 1959, S. 12-13.

¹⁵⁵ Petr Cingr se angažoval v sociálnědemokratickém hnutí. Na jeho počest nechala vláda v roce 1946 přejmenovat původní důl Michal na důl Petr Cingr.

organizace neměla v úmyslu jen podporovat nezaměstnané nebo nemocné, či práceneschopné horníky. Dala si za úkol vydobýt příznivější podmínky pro pracovníky v těžkém průmyslu, snažila se o zlepšení jejich životní úrovně. Úsilí spolku Prokop se orientovalo převážně na zkrácení pracovní směny na 8 hodin denně. Všechny tyto snahy odborového hnutí vedly ke stávkám na konci 19. století.

Projevy nevole se stávajícími poměry se na Wilczkových dolech objevily již v roce 1848, kdy stávkovala asi třetina mužů pod vedením jistého Kubečky.¹⁵⁶ Během dalších let se větším projevům nespokojenosti těžířstvo poměrně úspěšně vyhýbalo. V 90. letech se začala situace zhoršovat. V celém revíru se začaly konat různé dělnické schůze a zakládat se dělnické spolky. „*Následky těchto štváců byl rok 1890, kdy v dubnu vypukla stávka všech horníků tohoto revíru, jejichž bezhlavý průběh, lehkověrnost horníků prozrazoval. Tato stávka vypukla 15. dubna na dolu hr. Vlčka Trojici v Pol. Ostravě,*¹⁵⁷ *a během 4 dnů rozšířila se po celém revíru ve větších neb menších rozměrech. [...]. Po dlouhé poradě vícero těžířů o projevených požadavcích a přáních horníků usneseno oprávněné žádosti splniti. A sice ustanoveno těžíři toho usnesení od 30. dubna provésti: Desetihodinovou šichtu, místo dvanáctihodinové práce v dolu; úplný nedělní klid po celých 24 hodin, upevněné panských směn a úkolů, což zvýšení mzdy všeobecné znamenalo.*“¹⁵⁸ Požadavek na oslavu 1. máje byl však zamítnut.

Přestože těžaři slíbili svým horníkům desetihodinovou šichtu, skutečnost se poměrně lišila. Na Wilczekových závodech se nedodržovala, jak si stěžují neznámí autoři v článku v deníku Odborné listy ze dne 1. února 1894. V desetihodinové směně mělo být počítáno i sfárání a vyfárání z dolu. „*Když např. ráno o ½ 6 hod se začne vyjždět do jámy, měl by se o ½ 4 vyjždět ven, ale tak tomu není.*“¹⁵⁹ Nespokojenost s nedodržováním vydobytých požadavků proto logicky vedla k další stávce. Nová vlna protestů vypukla v roce 1894 a nesmazatelně se zapsala do povědomí ostravského lidu. Nespokojenost s poměry v zaměstnání se projevila během sedmnáctidenní stávky. Akce původně vznikla na závodech Zárubek, kde si horníci již o čtyři roky dříve vyjednali s představenstvem dolů osmihodinovou směnu před každým svátkem a po něm, či před

¹⁵⁶ Na zdar, 1. srpna 1898, ročník IV, číslo 18.

¹⁵⁷ Do roku 1920 polská Ostrava, pak již slezská.

¹⁵⁸ Na zdar, 1. srpna 1898, ročník IV, číslo 18.

¹⁵⁹ Odborné listy, 1. února 1894, ročník II, číslo 3.

každou neděli a po ní.¹⁶⁰ Horníci chtěli uplatnit toto právo i po 1. květnu 1894, ale ze strany zaměstnavatelů jim nebylo vyhověno. Kvůli nedodržení ujednané smlouvy odmítli horníci nastoupit do práce. Zpráva o situaci na dole Zárubek se rychle rozšířila i do okolních těžařských závodů.¹⁶¹ S nastalou situací se od 7. května 1894 muselo vypořádat i představenstvo Wilczekových kamenouhelných dolů. Stávkující odmítli nastoupit do práce a požadovali zkrácení pracovní doby – tentokrát již na osm hodin -, spravedlivé odměňování pracujících a lidské zacházení. Kritika se snesla nejen na hlavu majitelů, kteří se o poměry svých zaměstnanců nestarali, ale také na hlavu dozorců, kteří často sahal i k fyzickým trestům. Pokud si odmyslíme subjektivní zabarvení pamětníků, dočteme se o projevech jakéhosi psychického i fyzického trestání ze strany dozorců. Obširně jsou situace zaznamenány především v různých novinách, či časopisech vydávaných pro horníky a hutníky ostravsko-karvinského kraje. V jednom takovém tisku se například dočteme o situaci na jámě Trojice: „*Pan steiger Škuta myslí, že kaprálem na vojně a táčkaři jeho „gmáni“¹⁶² které může fackovat podle libosti. Dne 23. června žádal, aby mu tento Škuta zacechoval¹⁶³ šichtu v tom čísle, kde před tím pracoval. Tu vyskočil on ze zástolí a porval táčkaře za uši a tak jej tahal za ně, až je měl celé červené.*“¹⁶⁴

Stávka za lepší pracovní podmínky pak pokračovala na dole Trojice i 9. května a vyústila v ozbrojený konflikt mezi stávkujícími horníky a četnictvem. Zástupci chtěli představenstvu Wilczekových dolů předložit své požadavky, ale před šachtou byli zastaveni kordónem četníků. Strážmistr Marek odmítl kohokoli pustit k jámě nebo na ředitelství. Bohužel, díky náhodě do ulice vjely zezadu do stávkujících nákladní vozy a donutily dav postoupit o pár kroků dopředu, což strážmistr vyhodnotil jako útok proti četnictvu a nařídil střelbu. Pod výstřely padlo 10 horníků.

„Zprávy o této tragické události vyvolaly velké pobouření a nevoli mezi dělnictvem a vzrušovaly veřejnost v celé habsburské monarchii, daly podnět

¹⁶⁰ Toto ustanovení neplatilo na dolech hraběte Jana Marii Wilczka.

¹⁶¹ Zdeněk KONEČNÝ, *Hornické odbory na Ostravsku 1893-1914*, Ostrava 1959, s. 12-13.

¹⁶² Slovo gmán, neboli kmán, se objevuje především v hovorové češtině, slouží jako označení pro člověka stojícího na nižším společenském stupni.

¹⁶³ Zapisovat směnu.

¹⁶⁴ Na zdar, 15. července 1897, ročník III, číslo 14.

*k interpelaci poslanců v říšské radě a staly se podnětem bouřlivého jednání. Dělničtí vůdci vyzývali vládní orgány a zaměstnavatele k vytvoření lepšího materiálního a společenského postavení dělnictva, této nejpočetnější neplnoprávné složky obyvatelstva. Dělnická otázka se po této stávce stala předmětem několikerého jednání vlády a říšské rady, byla podnětem k rozsáhlému šetření dělnických a podnikových poměrů v ostravsko-karvinském revíru přímo na místě pověřenými pracovníky báňských úřadů vídeňských a pražských, slezské zemské vlády a moravského místodržitelství.*¹⁶⁵

Po strašných událostech panoval mezi horníky všeobecný strach a postupně se raději vraceli do práce. Tato pro Wilczeky příznivá situace neměla dlouhého trvání. Očekávaný pohřeb spolupracovníků, kteří zahynuli během nepokojů 9. května, se odehrál bez přítomnosti veřejnosti. Fryštátský okresní hejtman se bál dalších protestních akcí, či projevů nevole během pohřbu, neboť pro slezsko-ostravské horníky měl být jakousi tichou demonstrací proti zásahu a brutalitě četnictva. Z těchto důvodů došlo proto k tajnému pohřbu z 10. na 11. května. „*Pohřeb zastřelených horníků v Pol. Ostravě konal se 11. května od 1 hod do půl třetí v noci. Mrtvoly nesli vojáci z umrlčí komory na hřbitov, kdež ve společném hrobě pochováni. Opatření rozsáhlá. Hodina pohřbu tajena co nejprísněji. Nosiči a osoby úřední pouze věděli, kdy pohřeb bude. Městem celou noc vojenské a četnické hlídky na silnici ku hřbitovu vedoucí se procházely. Silnice a umrlčí komora vojskem obsazena. Jakož i hřbitovní zdi obsazeny vojskem. Devět mrtvých označeno tabulkami s jménem nebožtíků, desátý bez tabulky, neví se, kdo jest. [...] Ráno se dostavila skupina horníků na hřbitov tázat se, kdy bude pohřeb, odpovězeno že již je po něm, horníci slzice mlčky odcházeli.*“¹⁶⁶ Nespokojenost horníku s pohřbením přátel bez jejich přítomnosti vyvolal další demonstrace již následující den po večerním smutečním obřadu. Zlost se obrátila opět proti uhlobaronům. V této fázi stávkový spolek Prokop vypracoval požadavky, jež pak se souhlasem horníků předložil jednotlivým majitelům těžířstev. Stávkující požadovali osmihodinovou pracovní dobu, zvýšení mezd pro všechny dělníky o 25%, odstranění hrubého a nepřiměřeného zacházení ze strany dozorců a zákaz propouštění z práce dělnických důvěrníků a tlumočnicků dělnických zájmů, jak k tomu přikročil například i

¹⁶⁵ Karel JIŘÍK, *Trojice 1894 : k stodesátému výročí hornického krveprolití ve Slezské Ostravě*, Ostrava 2004, s. 11.

¹⁶⁶ Na zdar, 23. května 1894, ročník IV, číslo 10.

samotný Jan Maria Wilczek. Ten „použil protidělnických metod všech odstínů. Pohrozil a započal s uskutečňováním výluk stávkujících, s vyhazováním horníků z bytů v koloniích, a co bylo nejpůsobivější: přerušil výdej potravin a jiného spotřebního zboží v závodních prodejnách a k tomu ještě při nejbližší výplatě strhl najednou všem dlužníkům jejich částky, jimiž byli zavázáni za odebrané předměty. Tím připravil většinu odběratelů o podstatnou část výplaty, ne-li celou. Co zbývalo za tohoto stavu oklamaným horníkům? Postupně sklonit šije [...]a nastoupit s provinilým pohledem znovu do práce.“¹⁶⁷

Situace ve Wilczekově těžířstvu se ani po stávce příliš nezměnila, jak se můžeme dočíst ze soudobých zpráv. Například v novinách Na zdar vydaných dne 19. srpna 1897 se píše, že na jámě Michálka požaduje důlní technik Veverka, neboli v té době tzv. Steiger, aby zaměstnanci chodili do práce i v neděli o 10. hodině večer. Pokud horníci odmítnou, hrozí jim tresty. Takovéto jednání ze strany dozorců není v těžířstvu hraběte Wilczka ojedinělým. I nad některými platovými poměry horníků nám zůstává rozum stát. Když jistý horník T.W. dostal svou výplatní pásku, jistě se nestačil divit. Za svých 23 směn vydělal 19 zl.¹⁶⁸ a 49 kr. Z toho mu odebrali do bratrské pokladny 1.10 kr., do nemocenské 60 kr., za jeden chléb 23 kr., zálohy 17. zl. a 56 kr. Na výplatní pásce se mu pak objevila 0.¹⁶⁹ Případ tohoto nám neznámého horníka nebyl ojedinělý. O podobných případech se ve zprávách zveřejněných zaměstnanci v novinových člancích jednotlivých periodik dočítáme poměrně často. A není divu, že skoro ve všech zprávách se kritika platových poměrů horníků snesla také na majitele Jana Mariu Wilczeka. „*Jak jsou horníci na dolech hr. z Vlčků skvěle za svou práci odměňováni, dokazují nám výplatní lístky, které před námi leží. Patrně se správa závodu patrně sama za tu královskou mzdu, která na těch kabylkách naznačena jest, stydí, a proto ani jméno „šlechtné“ firmy ani závodu nenaznačila. Horník M., pracující na jámě Trojici v Polské Ostravě, pracoval v měsíci lednu co kopač 20 směn, za které mu počítáno 11 směn o 66 kr. a 9 směn po 1,07 zl. Úhrnem měl vyděláno za dvacet šichet šestnáct zlatých a pětadevadesát krejcarů. Z toho mu sraženo do bratrské pokladny 1 zl. 10 kr., do nemocenské pokladny 60 kr., za byt závodní 2 zl. 5 kr. chléb 65 kr., záloha 12 zl. a*

¹⁶⁷ Zdeněk KONEČNÝ, *Hornické odbory na Ostravsku 1893-1914*, Ostrava 1959.

¹⁶⁸ Zlatých a krejcarů.

¹⁶⁹ Na zdar, 2. Prosince 1897. Ročník III, číslo23.

sklo 10kr. Když přišla výplata, dostal horník M. J. výplatní lístek na 00 00. [...] Nevíme, jak si křesťanský Vlček a jeho křesťanští nohsledové vysvětlovali toto nekřesťanské odření horníka M.J. [...] Pak nechť kdo řekne, že horníci u „otce“ hraběte Vlčka nemají se dobře.“¹⁷⁰

Z bezvýhodné životní situace nacházeli někteří pracovníci několik cest. Chodili často do hostinců a zapíjeli svůj žal, pracovali do úmoru a brali i služby navíc, či páchali sebevraždy. *„Z hladu vzal sobě horník život dne 1. července t.r. Pracoval na jámě Michalce v Pol. Ostravě, která patří „otci horníků a bohatému křesťanskému hraběti Vlčku. Pracoval na závodě hr. Vlčka po dobu 10. roků a v poslední době nevydělal více než 61 kr. na směnu. Inženýr Děkanovský mstil se na ubožáku šikanováním a hladovou mzdou za to, že horník ten přijde jednou do kanceláře ke Děkanovskému řekl „Na zdar“, na místě obvyklého zdař bůh a za to jej pan Děkanovský pronásledoval, až sobě chudák život vzal. Co tomu p. hrabě Vlček řekne, když z hladu jeho dělníci sobě život musí vzít. Děkanovský bude na dále bestiálním způsobem dělníky pronásledovati a pak hrabě Vlček k tomu mlčí, ba on takové dobré duše může potřebovat, které jemu do pytle nabánějí.“¹⁷¹*

Wilczek pro svou činnost, nebo spíše nečinnost, nebyl mezi horníky příliš populární, jak dokazují krátké soudobé zprávy, v nichž je posměšně nazýván „otcem horníků“, či „dobrým křesťanem“, z důvodu nedodržování třetího přikázání božího a donucování zaměstnanců pracovat i o nedělích. K jeho oblibě jistě nepřispěl ani fakt, že na Ostravsku nesídlil, a nemohl tudíž kontrolovat situaci na svých pozemcích, jejichž správu předal do rukou správců. Ačkoli Ostravu osobně několikrát navštívil, vytýkal se mu jeho vztah k městu, jež byl macešský, a který prý pramenil z jeho ne příliš radostných vzpomínek na dětství a dospělost, které trávil na zámku v nedalekých Klimkovicích. Jan Maria Wilczek se tak věnoval spíše svojí kariéře ve státních sužbách než svému podnikání. Hrabě dojížděl na Ostravsko za kratochvílí, o jeho bohatství se mu starali úředníci. Sídlil trvale ve Vídni ve vlastním domě zvaném Wilczekscheshaus a na Kreuzensteině, který nechal mezi lety 1879-1906 velkým nákladem přestavět. Ze starých novin se dovídáme o několikerych návštěvách Slezské Ostravy.

¹⁷⁰ Na zdar, 3. března 1898, ročník IV, číslo 5

¹⁷¹ Na zdar, 15. července 1897, ročník III, číslo 14

Jeho Excelence hrabě Jan Wilczek, svobodný korouhevní pán na Hlučíně a v Dobroslavicích byl čestným členem císařské akademie věd a dolnorakouského spolku výrobního. Byl rovněž předsedou c.k. zeměpisné společnosti a také kurátorem musea pro umění a průmysl. Byl c. k. tajným radou, dědičným členem panské sněmovny, členem císařské akademie výtvarných umění, členem geografické společnosti. Stal se čestným rytířem maltézského řádu, nositelem Řádu zlatého rouna, rytířského Řádu železné koruny 1. třídy. Na univerzitě v Berlíně obdržel čestný doktorát práv. Byl sběratel obrazů a starožitností. V roce 1879 začal s nákladnou rekonstrukcí svého rakouského sídla Kreuzensteinu. Na hrad Kreuzenstein¹⁷² soustředil své sbírky nesmírné hodnoty. Odvezl do Rakouska rodinný archív a veškeré písemnosti z Ostravska včetně posledních cenností ze slezskoostravského zámku. Hrabě Jan Nepomuk Wilczek byl také členem c. k. ústřední komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek. Jako předseda c.k. zeměpisné společnosti procestoval celý svět, přes Sibiř, Kazaň, část Ruska, Středomoří, Paříž a Afriku. Známé jsou také jeho dvě výpravy k severnímu pólu uskutečněné v letech 1872 a 1882. v roce 1913 připravoval také cestu na severní pól, kterou však přerušila první světová válka. Během své první polární expedice byl po něm na 60°v.d a 81°s.š pojmenován ostrov, který nese název Země Vlčkova. Finančně všechny své výpravy financoval, což v té době nebylo zrovna nejlevnější. Ještě jako 76letý podnikl v roce 1913 výpravu k jižnímu pólu.¹⁷³

Jak je z životopisu nejznámějšího představitele rodu Wilczeků patrné, neměl Jan Maria Wilczek na kontrolování svých podniků příliš času. Přestože fakticky podniky sám nikdy neřídil, byl za jejich chod zodpovědný. Musel neodkladně zastavit sociální nepokoje rodící se na jeho šachtách, aby odbyt vytěženého nerostu, a s tím spojený zisk, neklesal. Jan Maria Wilczek proto podnikl všechny dostupné kroky pro udržení morálky na svých šachtách, a ačkoli se nám jeho prostředky jeví poněkud drastické, byly velmi účinné a hrabě si tak vynutil poslušnost ze strany horníků a dělníků. Hornické stávky

¹⁷² . Na nádvoří je k vidění také kašna dovezená z Itálie a část jedné hradní stěny tvoří stěna z hanzovního domu, dovezeného z Německa.

¹⁷³ kolektiv autorů. *Slezská Ostrava: Zřícenina hradu-zámku*. 2009; WILCZEK, Hans. *Hans Wilczek erzählt seinen Enkel Erinnerungen aus seinem Leben*. Wien 1933; *Bibliografický slovní Slezska a Severní morav, díl 21*,

tak byly vždy rychle potlačeny a z jejich strany nedocházelo již k větším nepokojům, jako v roce 1894. Pod hrozbou ztráty nejen zaměstnání, ale také výpovědi z bytů, krácení platů, odebrání finančních podpor získávaných z bratrských pokladen, se horníci raději vrátili zpět ke své práci. Alespoň jeden výdobytek stávka přinesla. Na závodech nechal majitel zavést tzv. výplatní knížky, do kterých se zaznamenávaly veškeré srážky. Tyto dokumenty nám mohou poskytnout podrobnosti o platové povinnosti jednotlivých horníků. Dočteme se v nich, kolik musel horník odvést z platu jako poplatek za stejnokroj, za střelivo, za plyn do lampy, kolik odvedl do bratrské pokladny, či kolik mu bylo strženo v závodní jídelně.

Abychom si udělali představu o podmínkách, pracovních, bytových, a zdravotních zmíníme se dále o bratrských pokladnách hraběcí rodiny a koloniích, které nechali postavit. Všechny tyto kroky, které hrabě podnikl, však nebyly nezištné. Buď byl donucen říšským zákonem, jako v případě povinných příspěvků do bratrských pokladen, nebo výstavbou bytových jednotek pro zaměstnance, které mu umožnily jakousi vnitřní kontrolu, a stávaly se často předmětem výhrůzek pro rebelující dělníky.

7.2 Zdravotní péče a vznik bratrských pokladen

Funkci nemocnic zastávaly až do 18., a na některých místech až do 19. století, špitály. Jejich zakladateli byli převážně bohatí feudálové, měšťané, církev nebo města.¹⁷⁴ Na území dnešní Slezské Ostravy máme nejstarší dochovanou zprávu z roku 1738 o špitálu, který ve stejnojmenném roce obdaroval zvláštní nadací majitel zdejšího panství Jindřich Vilém Wilczek. Podle dochovaných zpráv dostávali ošetřovatelé špitálu z této nadace každoročně 24. zl. Nadace fungovala i za dalších členů hraběcího rodu. Zřejmě byl i tento špitál azylem pro opuštěné nejchudší lidi, kteří zde našli přístřeší a základní ošetření. O nemocné zřejmě pečoval vrchnostenský ranhojič zdejšího panství Antonín Schiedek, který tu působil od r. 1826. Tento špitál se v minulém století

¹⁷⁴ Zdeňka GARGULÁKOVÁ: *Zdravotní péče o ostravské obyvatelstvo a její představitelé až do poloviny 19. Stol*, Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska, díl 10, Ostrava 1979, s. 356.

nepřeměnil v nemocnici, jako tomu bylo v mnoha městech, ale fungoval tu v době kapitalismu jako chudobinec.¹⁷⁵ Lidé si za své ošetření museli platit sami, i když k úrazu přišli při práci na panském statku, či v dole.

S neustálým rozvojem uhelného průmysl v polovině 19. století, dochází také k částečné změně poměrů ve zdravotní péči. Už okolo roku 1802 byla na Wilczekových dolech založena hornická bratrská pokladna, kam museli členové odevzdávat z každé výplaty jeden krejcar z každého zlatého. Počátek vzniku bratrských pokladen jako institucí nemocenského, starobního a invalidního pojištění horníků na Ostravsku klademe na počátek 19. století, kdy jsou hraběcí rodinou Wilczeků na Ostravsko povoláni kutnohorští havíři, kteří opouštěli rudné doly za prací do nově vznikajícího průmyslové oblasti a kde působili jako odborníci na těžbu.¹⁷⁶ Báňský průmysl tak navázal na zkušenosti z těžby kovů. Rudné doly začaly upadat a horníci se začali stěhovat do ostravsko-karvinského uhelného revíru za prací. S sebou přinesli také starou tradici hornických bratrských pokladen. Ty finančně pomáhaly horníkům v případě nemoci, invalidity i stáří. Nebezpečná práce, častá zranění, úmrtí a zmrzačení, a přitom žádné hmotné zabezpečení, způsobily, že velká část postižených horníků a jejich pozůstalých byla odsouzena žít z almužny a strádat v nemoci a nouzi. Pod vlivem této chmurné perspektivy vyrůstaly z vnitřní solidarity horníků svépomocné organizace, hornická bratrstva, které chránily zájmy horníků a zabezpečovaly je v případě bídy a nemoci. Vysoká nemocnost (zápal plic, tuberkulóza, silikóza, různé infekční nemoci) a častá nehodovost si vyžádaly zřízení bratrských pokladen. Pokladny poskytovaly nejnutnější pojištění po dobu pracovní neschopnosti vzniklé úrazem, nemocí nebo stářím. Horníci do této pokladny přispívali měsíčně několika krejcarey, důlní podnikatelé přispívali zpočátku dobrovolně, později povinně jednou polovinou. Starobní nebo

¹⁷⁵ Hlavní léčebnou péčí v Ostravě a okolí až do 40. let 19. století prováděli ranhojiči. Museli být řádně vyučeni a prokázat se výučním listem, aby dostali od města povolení k provozování živnosti. V souvislosti se zvýšenou péčí státu o zdravotnictví museli se ranhojiči po vydání Generálního zdravotnického řádu z r. 1752 podrobit také teoretické a praktické zkoušce některé lékařské fakultě. Od r. 1785 museli absolvovat ještě studium porodnictví na lékařské fakultě nebo lyceu. Ostrava 10, s. 62- 363.

¹⁷⁶ Miloň DOHNAL, *Počátky sociálního pojištění ostravských horníků*, In: Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska, díl 2, Ostrava 1964, s. 176 (dále jen Ostrava 2)

invalidní důchod z bratrské pokladny však nestačil k zajištění základních životních potřeb.¹⁷⁷

„Hornická bratrstva byla za feudalismu sdružení podobného typu jako cechovní organizace, měla vlastní samosprávu a svůj vlastní řád. Bratrstvem volený výbor řídil hornické záležitosti, staral se o podpůrnou činnost a spravoval pokladnu zajišťující podporu v případě nemoci, invalidity nebo úmrtí. Peněžní hotovost v rukou hornického bratrstva nazývali horníci bratrskou pokladnou.“¹⁷⁸

Zpočátku jmění pokladny tvořily jen příspěvky členů, které vhazovali pracující na každé šachtě při výplatě do pokladnice umístěné v zápisně. Pokladnice byla pod dozorem starších havířského pořádku. Jen tyto dva nebo tři zvolení starší havíři drželi klíče od pokladnice, měli právo se přesvědčit o jejím obsahu a zároveň použít peněz podle usnesení shromážděných horníků k podpoře nemocných a zraněných spoludělníků, vdov a sirotků, k zaplacení mší apod. Všechny podpory pokladny byly však jen charitativního rázu a nemohly vystačit na živobytí.¹⁷⁹

Jak jsme již uvedli výše, první zmínka o vytvoření bratrské pokladny pochází z roku 1802. Pokladna vznikla na dolech hraběte Wilczka. Její založení je spojováno s příchodem Antona Johana z Výprtu, jenž byl stejného roku povolán hrabětem jako odborník na Ostravsko a který pravděpodobně na základě svých zkušeností kutnohorského havíře dal podnět ke vzniku první bratrské pokladny.¹⁸⁰ Ty začaly během následujících desetiletí vznikat u jednotlivých těžišť. Původně čítaly jen malý počet členů. Byly stavěny na pouhé důvěře a solidaritě horníků, zpočátku se nevedly žádné záznamy o příspěvcích a nepodléhaly vnější kontrole. Kvůli zvyšování počtu zaměstnanců, a tím i nových členů, vzrůstaly nároky na správu těchto pokladen. Členství bylo zpočátku dobrovolné a příspěvky se stanovovaly určitým procentem z výplaty. Ke změně dochází po vydání všeobecného horního zákona ze dne 23. května

¹⁷⁷ Karel JIŘÍK, *Trojice 1894 : k stodesátému výročí hornického krveprolití ve Slezské Ostravě*, Šenov u Ostravy 2004, s. 23.

¹⁷⁸ Ostrava 2, s. 170.

¹⁷⁹ Tamtéž s. 170.

¹⁸⁰ V Kutné Hoře byli koncem 18. Století havíři povinni odvádět z jednoho zlatého mzdy 1 krejcar, později dva K krejcarů příspěvků. Ostrava 2, s. 171.

1854.¹⁸¹ Na základě zákona se musel každý horník pracující na dolech daného těžářstva přihlásit k tamní bratrské pokladně. Z původně svépomocné a podpůrné dobrovolnické akce se tak stala věc povinná. Horníkům však tento zákoník zatím nepřinesl nic pozitivního. Příspěvky do pokladny sice byly z jejich strany povinné, ze strany jejich zaměstnavatelů však nikoli. Pokladny tak zůstávaly závislé na svépomoci horníků.¹⁸²

Toto nucené pojištění znamenalo pro horníky fakticky pevné připoutání se k danému těžářstvu a zaměstnavatelé, stejně tak Wilczekovo těžářstvo, toho nemálo využívali. Pokud nechtěl horník pozbýt veškerých svých, do té doby vložených peněz, a pokud nechtěl pozbýt i pojišťovací nároky, nesměl rozvázat se svým zaměstnavatelem pracovní poměr. Tato omezení svobod horníků vedla k nepokojům. Stala se předmětem kritiky a odporu. Nespokojenost horníků, nejen v části rakouského Slezska, přinutila v 70. letech 19. století vládu ke změně. Nový zákon upravoval stávající stav bratrských pokladen. Projednával především otázky ohledně ztráty pojištění v důsledku odchodu horníka k jinému těžářstvu, ale také dala majitelům dolů za povinnost, přispívat do pokladny stejnou měrou jako horníci.¹⁸³ Avšak ani tento zákon nedonutil majitele slezskoostravského panství k výrazným změnám ve svých podnicích. Do pokladny sice přispívali, nicméně jejich vklady nečinily více než 4%. Díky dalším nepokojům byly zákony o bratrských pokladnách ještě několikrát pozměněny. Důležitý obrat nastal v roce 1894. Podle nového zákona obstarávaly pokladny jak pojištění nemocenské, tak invalidní a starobní. Přitom tato pojištění od sebe byla oddělena do jednotlivých kategorií, jež byly účetně samostatné. Příspěvky byly rozvrženy stejně pro oba subjekty, jak pro zaměstnavatele tak i zaměstnance, a jednotliví pracovníci byli rozděleni do několika provizních tříd, podle kterých se určovala výše příspěvku.¹⁸⁴

Také horníci Wilczkových dolů povinně vstupovali do bratrský pokladen a do roku 1900 přispívali 2% ze zlatého. Dne 22. dubna 1900 pak byly jejich příspěvky zvýšeny na 2,5% z vydělaného zlatého. Při svém vstupu dostal každý horník tzv. členskou knížku, která obsahovala i jeho práva a povinnosti jakožto člena bratrské pokladny. V hlavní části členské knížky z roku 1894 se v paragrafu jedna ustanovuje:

¹⁸¹ č. 146 říšského zákona.

¹⁸² Ostrava 2, s. 171.

¹⁸³ Tzn. stejnou měrou, jako byl souhrn všech příspěvků horníků.

¹⁸⁴ Ostrava 2, s. 172-173.

„Pro bratrskou pokladnu veškerých Exc. hraběcích Wiczkových dolů zřízen dle zákona ze dne 23. května 1853 zavádějí se vedle zákona ze dne 28. června 1889, pak zákona ze dne 17. září 1892 nové stanovy, které nastoupí na místo stanov ze dne 22. dubna 1875, schválených výnosem vevelaveného c.,k. horního hejtmantství Vídeňského ze dne 8. února 1876 č. 331:

1) *Účelem bratrské pokladny jest poskytovatí svým nuzným členům, pokud se týče jejich pozůstalým, dle ustanovení těchto stanov:*

1. *Podpora na dobu nemoci*

2. *Provise k práci neschopným, vdovám a sirotkům*¹⁸⁵

Na základě stanov pro bratrskou pokladnu Wilczekových dolů a koksovny měl každý horník právo na nemocenskou, pokud netrvala déle než dvacet neděl. Jestliže se doba nemoci protáhla, horník pozbyl právo na jakýkoliv další příspěvek. Ti členové, kteří svou nemoc pouze předstírali, byli sankcionováni. Museli zaplatit 1-10 zlatých a museli povinně přispívat dvojnásobné částky tak dlouho, dokud se jimi způsobená škoda nenahradila. Nemocenská se začínala počítat ve chvíli, kdy horníková nemoc trvala déle než tři dny. Nemocenská nesměla být nižší než 60% zaměstnancovy úředně schválené mzdy. Také lékařské ošetření, stejně tak potřebná léčiva nebo jiné lékařské pomůcky, hradila bratrská pokladna.¹⁸⁶ V případě úmrtí horníka při práci měla rodina nárok na získání pohřebného po donesení úmrtního listu. Částku vyměřili podle třídy, do které se v bratrské pokladně daný pracovník řadil, ale nesměla být menší než dvacetinásobek jeho denní mzdy. Také vdovám a sirotkům poskytovala pokladna finanční podporu, ale pouze do čtrnáctého věku dítěte. Pokladna zaopatřovala též horníky, kteří nemohli vykonávat práci kvůli trvalé neschopnosti, následkem úrazu, nebo stáří. Do roku 1904 byli zaměstnanci Wilczekových dolů a koksovny rozděleni do 4 tříd, podle nichž se měřila výše příspěvku. Horníci a koxsaři byli rozděleni podle svého pracovního a platového zařazení. Pokud byl zaměstnanec svobodný a oženil se, přispíval do pokladny jako ženatý. Pokud byl ženatý, ale ovdověl, spadl do kategorie svobodných členů. V roce 1904 došlo ke změně provizních tříd a jejich počet vzrostl na deset, aby byly jednotlivé profese lépe rozřazeny.

¹⁸⁵ Archiv OKD, fond: Ostravské kamenouhelné doly a koksovna Jana Wilczka, II/38, karton 159

¹⁸⁶ Dokonce i v případě porodu.

Provisijní třída – služební kategorii odpovídající.	Měsíční příspěvky – příspěvky ve zlatém	
	Svobodní	Ženatí
I.	0,60	1,10
II.	0,80	1,55
III.	1,20	2,30
IV.	1,40	2,70
V.	1,80	3,50

V praxi však fungovala bratrská pokladna na dolech hraběte Wilczeka poněkud jinak: „Hrabě z Vlčků jest též jedním z těch křesťanských kavalírů, kteří na různé luxusy vyhodí obrovské sumy peněz, za to ale staré dělníky, ač se rád otcem dělníků nazývá, nechá v bídě zmirati. J.P., stařec 72 roků starý, pracoval pro hr. z Vlčků 29 roků. Nyní, když nemůže více žíle své natahovati, obrátil se na inspektora statku Vlčkového o podporu. Na to obdržel jednou 15 zl., potom 10 zl. a teď mu bylo řečeno, že nedostane nic.“¹⁸⁷

7.3 Dělnické kolonie¹⁸⁸

Dělnickými koloniemi se rozumí sídliště pro sociálně homogenní skupinu obyvatel, které se od jiných sídlišť odlišovala vybudováním podle urbanistického stavebního plánu často v krátkém časovém úseku. Vzhledem k tomu, že v koloniích žilo dělnictvo v extrémní koncentraci, vytvořil se v nich vyhraněný typ lokální společnosti. Dělnické kolonie se stávaly centry, v nichž se nejvýrazněji projevovaly specifické rysy způsobu života dělnictva, odlišné od vztahů v jiných koloniích.

¹⁸⁷ Na zdar 1.6 1898, ročník IV, číslo 12

¹⁸⁸ V Ottově slovníku naučném jsou dělnické kolonie definovány jako „souborné skupiny domů dělnických poblíž závodů nebo výrobních středíšť

„Kolonie jsou v podstatě soubory nájemních domů vystavených majiteli podniků, kde se konstituuje sociálně homogenní společnost lidí. Populace dělnických kolonií se konstitovala ve specifickou sociální skupinu, na jejímž formování se podílela identická socioprofesní příslušnost nebo ekologické odlišnosti, vyplývající z rozdílného prostředí, z něhož obyvatelé pocházeli“.¹⁸⁹

Báňský průmysl se během 19. století stal jedním z nejdůležitějších průmyslových odvětví habsburské monarchie. Neustále se zvyšující poptávka po černém uhlí zaznamenala na demografické křivce Moravské a Slezské Ostravy a přilehlého okolí nebývalý vzestup. Lidé z různých koutů monarchie se začali stěhovat do nové průmyslové oblasti. Nebývalý přísun obyvatelstva způsoboval nedostatek ubytovacích zařízení. Ve 40. a 50. letech 19. století se dokonce setkáváme s nouzovým řešením bytové situace hornických zaměstnanců, kdy někteří museli být ubytováni přímo v obytných prostorách provozních budov.¹⁹⁰ Wilczekovo těžířstvo se rovněž potýkalo s nedostatkem vhodných bytů pro své zaměstnance, proto zpočátku nechalo vystavět v Trojickém údolí ve 40. letech 19. století první dělnická kasárna, čítající dva domy.¹⁹¹ Dále sloužil pro ubytování horníků bývalý panský ovčín, který nechali majitelé v roce 1850 přestavět na noclehárnu. Došlo také k přestavbě nejstarších kamenných staveb na Hladnově, a to panské sýpky a myslivny, přebudovaných patrně v 60. letech téhož století.¹⁹²

Zdejší ubytovací kapacita však nestačila, a proto hrabata přikročila k výstavbě kolonií. K zakládání osad přispěl také fakt, že pokud vystaví kolonie v blízkosti dolů, zvýší se produkce jimi vytěženého nerostu. Horníci nebudou muset podnikat dlouhé cesty do práce a budou proto výkonnější. Rovněž vystavění nových kolonií a pronajímání bytů mohlo vést k jakési určité kontrole a omezování svobod horníků. Horník byl totiž podnájemníkem majitele dolu, který mohl s ním i s jeho rodinou

¹⁸⁹ Z Martin JAMELKA: *Z havířských kolonií, aneb jak se žilo havířským rodinám*, Ostrava 2008, s. 5.

¹⁹⁰ Radim PROKOP: *Hornické kolonie v rámci industrializace Ostravska*, Ostrava 2007, s. 15.

¹⁹¹ . Nacházela se mezi Wilczkovým panským hostincem Na Baranovci a jámou Trojicí na konci dnešní ulice Trojické.

¹⁹² Martin JAMELKA, Karel SLÍVA: *Kolonie a další závodní zástavba dolu Terezie v Heřmanicích a Slezské Ostravě-Hladnově včetně bytového fondu Wilczkových dolů*, in: Martin JAMELKA (ed): *Ostravské dělnické kolonie II: závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven ve slezské části Ostravy*, Ostrava 2012, s. 349- 350.

kdykoliv vypovědět smlouvu a vyhodit ho z bytu. Byl to velmi účinný nástroj k potlačení demonstrací, či jiným projevům nespokojenosti. Hrabě Wilczek, nebo přesněji řečeno jeho zástupci z řad správců a úředníků starajících se o chod dolů, využili závislosti horníků a během stávky v roce 1894 jim vyhrožovali, že pokud se nevrátí do práce a nepřestanou demonstrovat, budou i se svými rodinami nejen bez práce, ale také bez bydlení. Tato skutečnost přiměla většinu revoltujících k návratu do práce. Proto bylo zakládání kolonií pro těžaře velmi výhodné. Kolonie také napomáhaly ke kontrole obyvatelstva.

Společnost kamenouhelné doly a koksovna Jana Wilczka v Polské (Slezské) Ostravě nechala vystavět celkem 5 kolonií:

- 1) Kolonie na Michálce, stavěna mezi lety 1880 či 1900-1905.
- 2) Kolonie Hranečníky jámy Jan Maria, stavěna mezi lety 1884-1926
- 3) Osada Kamenec, stavěna mezi lety 1870-75
- 4) Kolonie Františkov: stavěna od poloviny 19. Století do roku 1900
- 5) Osada Bunčák: 1918-1926.

Ad 1) Kolonie Michálka byla postavena v letech 1883-1905 pro zaměstnance jámy Michael. V kolonii se nacházelo celkem 31 obytných domů, převážně přízemních se dvěma vchody a čtyřmi byty. Byt pro dělnickou rodinu nebyl nikterak prostorný. Ze společného vchodu se vcházelo do malé předsíně, ze které vedly dveře do kuchyně. Skládal se tedy z jednoho pokoje o rozměrech 5x5 m a obytné kuchyně se špižárnou. Sociální zařízení bylo společné pro všechny byty. Naproti tomu úřednické byty čítaly dva až čtyři pokoje s veškerým příslušenstvím stejně jako byty dozorecké. V kolonii se nacházela také vila závodního inženýra. Ke všem domům patřily vedlejší hospodářské budovy a zahrádky o průměrné velikosti 200 m, kde rodiny pěstovaly nezbytné potraviny nebo chovali drůbež. Kolonie se kdysi rozkládala po obou stranách ulice Michalské. Dnes v původní podobě stojí osm přízemních a jeden patrový dům, bývalá pekárna a hospodářské přístavky.

Ad 2) Kolonie Hranečník (osada Jan Maria, kolonie Na Hranečníku, německy Hranetschniker Kolonie, Kolonie des Johann-Maria Schachtes) se stavěla průběžně mezi lety 1884-1926 a poskytovala ubytování zaměstnancům Wilczekova dolu Jan Maria. Kolonii na konci dostavby tvořilo 39 dělnických a úřednických obytných domů. V kolonii nenalezneme domy stejného půdorysu, či provedení, neboť výstavba obytných domů trvala bezmála 42 let. Nejstarší domy byly dokonce dřevěné. I v této kolonii nalezneme typický model bytů dělníků, jež se skládaly pouze z jednoho malého pokoje o rozměrech 4,47x 5,8 m, předsíně a malé kuchyňky. Také v kolonii na Hranečníku patřily ke všem domům hospodářské budovy a malé pozemky. Volná plocha uprostřed kolonie byla upravena jako sad. Mimo to zde bylo hřiště. Pro nejmenší děti zde fungovaly dvě české a jedna německá mateřská školka. Pro děti školního věku zde byla obecná škola zbudována až v roce 1883 v dnešní Kramolišově ulici. Navštěvovat školy mohli jen žáci prvních tří ročníků, starší pak docházeli do na Baranovec.¹⁹³ Kolonie se dnes nalézá při katastrálních hranicích Slezské Ostravy a Radvanic mezi ulicemi Jan Maria a Hranečník nad ulicí Těšínskou. Dochovalo se asi 25-30 domů, částečně přestavených.¹⁹⁴

Ad 3) Kolonie Kamenec (Na Kamenci, osada jámy Trojice, německy Steinplatz-Kolonie, „*nesoucí pomístní název patrně již středověkého původu odkazujícího na vystupující pískovcové skály prostoupené čedičovými žilami (Bazaly) a balvany ležící podél cesty do Hrušova.*“¹⁹⁵), byla postavena postupně od poloviny 19. stol. Nacházela se mezi silnicí ze Slezské Ostravy do Hrušova (pozdější Bohumínská) a řekou Ostravicí. Obytné domy nechala společnost kamenouhelných dolů a koksoven Jana Marii Wilczeka v Polské Ostravě (dále jen KDKJW) postavit na nevyužívaných pozemcích velkostatku Slezské Ostravy na pravém břehu neregulované řeky Ostravice. Ta se při pravidelných záplavách vylévala z břehů a zaplavovala okolní obydlí, což znepríjemňovalo obyvatelům Kamence život a kvalitu bydlení snižovaly i s povodněmi související hygienické komplikace a nemoci. Kolonie sloužila k ubytování zaměstnanců Wilczekových šachet Josef na Zámostí, Trojice a Ema a Koksovný Trojice. Domy a jejich uspořádání se nesly v tradičním duchu typického pro dělnické kolonie

¹⁹³ Tomáš MAJLIŠ, *Hranečník*, In: Martin JAMELKA (ed): *Ostravské dělnické kolonie II.*

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ Martin JAMELKA, *Kamenec*, Martin JAMELKA (ed): *Ostravské dělnické kolonie II.*, s. 497.

Wilczekova těžířstva a měly 4 byty, z nichž každý se skládal pouze z jednoho pokoje, předsíně a nevelké obytné kuchyně. Také hospodářské budovy byly součástí majetku obyvatel.¹⁹⁶ V 60. a 70. letech minulého století se přikročilo k demolici osady Na Kamenci v rámci tzv. programu Bytové a občanské výstavby Severomoravského kraje. Dnes na místě původních jednopatrových domů nalezneme panelovou zástavbu.

Ad 4) Kolonie Františkov (německy Franzenberg) nesla pravděpodobně jméno podle křestního jména zakladatele samostatného důlního podnikání hrabat Wilczeků, Františka Josefa Wilczeka. Byla stavěna od poloviny 19. století do roku 1900 a skládala se ze staré (neboli východní) a nové (neboli západní) kolonie. Tvořilo ji 16 dělnických a 2 úřednické přízemní domy s přilehlými hospodářskými budovami a pozemky sloužícími k pěstování potravin pro hornické rodiny. Využívala se k ubytování zaměstnanců Wilczekových dolů Ema a Trojice. Zdejší obyvatelé se také podíleli na těžbě v čedičovém lomu nacházejícím se jihozápadně od areálu nebo našli uplatnění v cihelně důlních podnikatelů z rodu Wilczeků.

Domy převážně cihlové měly pouze jedno patro, byly částečně podsklepeny. Úřednický dům sestával ze dvou pokojů, kuchyně, předsíně, spíže a sociálního zařízení v přístavku. Dělnické byty, vždy po dvou v jedné stavbě, měly společnou předsíň, pokoj o rozměrech 5,2 x 4 m, kuchyň a komoru. Kolonie se nalézala v prostoru dnešních ulic Na Baranovci, Pod Výtahem a Františkov.¹⁹⁷

Ad 5) Kolonie Bunčák¹⁹⁸ (původně Zita, přejmenovaná v roce 1921; německy Sity-, Butschak-Kolonie), postavená v letech 1918-1926, ubytovávala zaměstnance

¹⁹⁶ Antonín BARCUCH, Eva ROHLOVÁ: *Místopis Slezské Ostravy*, in: Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska, díl 19, Ostrava 1999., Martin JAMELKA (ed): *Ostravské dělnické kolonie II*, Martin JAMELKA: *Z havířských kolonií, aneb jak se žilo havířským rodinám*, Ostrava 2008.

¹⁹⁷ Antonín BARCUCH, Eva ROHLOVÁ: *Místopis Slezské Ostravy*, in: Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska, díl 19. Ostrava 1999.

¹⁹⁸ Kolonie byla přejmenována v roce 1921. Ze slezsko-ostravské kroniky víme, že: Koncem ledna dostala 'Zi-takolonie' na žádost horního ředitelství Jana Wilczka jméno 'Bunčák'. Toto místní jméno je staré a má svůj smysl. Bunčák říká se člověku, který bunčí, který stále mrzutě a bez důvodu hubuje. Místo dostalo takové jméno asi proto, že tah vzduchu z větrných jam dolů, jež byly v těchto místech, působil zde stále tlumený hluk, jako by si někdo mrzutě pobručoval – bunčel. Rakouský patriotismus projevil se za války i v naší obci pojmenováním některých částí obce – hlavně zásluhou závodů Wilczekových. Části Františkova, přilehlé k jámě Emma dali Wilczkovští jméno Zitakolonie (podle choti posledního rakouského císaře). Antonín SZTURC: *Bunčák*, Martin JAMELKA (ed): *Ostravské dělnické kolonie II.*, s. 275.

Wilczekova dolu a koksovny Trojice a Dolu Ema, nacházely se zde také domy pro ředitelství KDKJW a některé horníky jámy Michálka. Dnes můžeme nalézt domy v dnešních ulicích Na Bunčáku, Na Burni, Občanské. Osadu zpočátku tvořilo 6 jednopatrových úřednických domů a 4 přízemní domy dělnické. Dělnické byty se skládaly z pokoje o rozměru 24 m² a samostatné kuchyně. K domům přiléhaly chlévy a kůlny. Většina domů byla k nepoznání renovována, v původní podobě se zachovaly jen tři objekty.

V rámci ostravsko-karvinského revíru nedisponovala společnost KDKJW největším počtem bytů. Největším pronajímatelem bytů se stala společnost Severní dráha Ferdinandova. Majitelé ve všech svých koloniích pronajímali horníkům bezmála 540 bytů,¹⁹⁹ většinou dělnických, jednopatrových s jedním pokojem, obytnou koupelnou, špiží, neodmyslitelnými hospodářskými budovami a přilehlými zahradami, které alespoň částečně pomohly vylepšit ekonomickou situaci domácnosti. Rodiny chovali na svém drobném hospodářství vepře, pěstovali brambory, krmivo a zeleninu.²⁰⁰ Bydlení v závodních bytech netvořilo v rozpočtech hornických rodin výraznější položku (nájemné v ročním rozpočtu činilo 5-15% platu) a důlní podnikatelé využívali rafinovanějších forem vykořisťování často negramotných obyvatel. Velkým nebezpečím pro rodiny byly závodní konzumy a pro horníky nálevny, v nichž se často hned při nastěhování otevíraly horníky nikdy nevyrovnané účty, jejichž splátky byly zaměstnancům strhávány přímo z platů. Rodiny se ocitaly v koloběhu dluhů, přičemž věřiteli byli sami zaměstnavatelé.²⁰¹ Této situace využil také Jan Maria Wilczek. Jakožto majitel hrušovského a svinovského lihovaru hledal sobě odběratele. Začal pronajímat budovy, kde se otevíraly hostince a ve kterých pak byl prodáván i alkohol vyrobený v hraběcích lihovarech.

Život v kolonii nebyl pro její obyvatele jednoduchý. Nevládli zde příliš dobré hygienické podmínky. Kolem cest se táhly asi 30 cm příkopy, které odváděly srážkovou vodu a dokonce i splašky. Osadami se tak v létě nesla nelibá vůně splašků a výkalů. Kanalizace se do jednotlivých kolonií postupně zaváděla až po řádění cholery v roce

¹⁹⁹ Radim PROKOP: *Hornické kolonie v rámci industrializace Ostravska*, Ostrava 2007, s. 16.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 17.

²⁰¹ Martin JAMELKA: *Z havířských kolonií, aneb jak se žilo havířským rodinám*, Ostrava 2008, s. 9.

1894, ale její nedokonalost ztrpčovala život až do první republiky. Také údržba cest se stávala věčným problémem. Kritika se kvůli tamějším veřejným komunikacím snesla i na hlavu majitele KDKJW. V soudobém tisku se dočteme: „*Ulice byly rozvrácené, cesty zničené, domy potrhané, rozbitý kostel. Díky jeho dobrodružné povaze raději cestoval, než se staral o své záležitosti.*“²⁰²

V některých koloniích museli její obyvatelé brát pitnou vodu ze studní, do kterých však občas prosakovala močůvka. Například kolonie Hranečnick byla již od roku 1894 napojena na obecní vodovod Slezské Ostravy. Postupně nechalo horní ředitelství Jana Wilczka otevřít i mateřské a obecné školy pro děti nájemníků nebo k tomuto účelu alespoň propůjčoval hrabě místnosti v domech jím vlastněných, neboť počet obyvatel neustále rostl. Podle statistiky mezi lety 1890-1910 se v malých bytech tísnilo 6-8 osob. O zábavu se starali různé spolky a činnosti také hostince. Také Jan Maria Wilczek vlastnil koncese pro provozování hostinské a výčepní, které dále propůjčovala nájemcům svých nemovitostí.

7.4 Nejen uhlím živ je hrabě Jan Maria Wilczek

Jak jsme již uvedli výše, byl hrabě Wilczek vlastníkem koncese pro provozování hostinské výčepní činnosti, což bylo pro hraběcí rodinu velmi výhodné, neboť majitelé klimkovického a slezskoostravského statku vlastnili také dva lihovary. První se nacházel v katastrální obci Hrušov a druhý na území obce Svinov a Staré Plesné. Jak se můžeme dočíst z archivního materiálu, došlo 4. ledna roku 1894 u krajského soudu v Opavě k zapsání firmy „*Die gräfliche Wilczek'sche Branntbrennerei zu Schönbrunn und Alt-Plesna*“ neboli hraběcí lihovar ve Svinově a Staré Plesné.²⁰³ O dva až tři roky později založil také lihovar v Hrušově pod německým názvem „*Landwirtschaftliche*

²⁰² Kolektiv autorů

²⁰³ ZAO, Fond: Krajský soud v Opavě. Oddělení firemních spisů, inv.č. 1703, karton 118

Spiritus-brennerei in Hruschau Johann Graf Wilczek“, přeloženo do češtiny „*Zemědělský lihovar hraběte Jana Wilczka v Hrušově.*“²⁰⁴

Hraběcí rodina vlastnila hostince ještě před založením obou palíren. Spatřovala v nich další možnosti výdělku. „*Zápis v pozemkové knize, který se váže k roku 1753 a zaznamenává prodej krčmy na Zamostí Kašparu Ullmannovi, vypočítává povinnosti krčmáře, vybízí ho k udržování čistoty při čepování piva a nálevu lihovin a vína, zdůrazňuje uctivé chování k hostům jak domácím, tak přespolním a upozorňuje na to, aby krčmář všemu zlému, obzvláště zlořečenství ví a bitkám předcházel a za sebe dobrý příklad vydával To vše měl za povinnost z té příčiny, poněvadž ta krčma na celým panství nejužitečnější se uznává.*“²⁰⁵

Také během 19. století představoval hostinec jeden z nejvýnosnějších zdrojů příjmů majitelů slezskoostravského velkostatku. Jan Wilczek vlastnil koncese na hostinec nájemce Emanuela Wechsberga ze Skřečkoně, na panskou krčmu v Hranečnicku tzv. Lampartův hostinec. Po zrušení panského pivovaru v důsledku rozsáhlého požáru levého křídla zámku, bylo pivo vařeno v hostinci „na harendě“. S rozmachem ostravské aglomerace se rozšiřovala také hostinská živnost hrabat Wilczků. V hostincích „Na baranovci“, a „Na závadě“ se v průběhu 19. století vařilo pivo a páčila kořalka. První ze zmíněných hostinců, pak pozbyl své funkce na konci téhož století. Jeho levá část byla přeměněna na dělnická kasárna.

Rodina profitovala tedy nejen z výnosu svých pozemků, těžbou uhlí, ale také výrobou kořalky a piva. Výnosným se také stalo pronajímání hostinské a výčepní koncese. Wilczkové se všemožnými způsoby snažili znásobit svůj již tak rozsáhlý majetek.

²⁰⁴ ZAO, Fond: Krajský soud v (Moravské) Ostravě. Oddělení firemních spisů, inv.č. 5, karton 1

²⁰⁵ Antonín BARCUC, Eva ROHLOVÁ: *Místopis Slezské Ostravy*, in: Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Ostravy a Ostravska, díl 19. Ostrava 1999.

8 Závěr

Za svého působení v dnešním Moravskoslezském kraji nashromáždili Wilczkové nesmírný pozemkový majetek. Na svých panstvích se však netěšili příliš valné pověsti. Ve stížnostech zaslaných roku 1766 urbaniální komisi se dočteme o nepřiměřeném zacházení se sedláky ze strany vrchnosti, o bezpráví, které bylo spácháno na obyvatelích jednotlivých obcí patřících pod správu hraběcí rodiny Wilczeků. Na základě těchto zpráv se můžeme domnívat, že se členové hraběcí rodiny nestarali tak o blaho svých poddaných, jako o své vlastní. Musíme mít však na paměti, že stížnosti z tohoto roku reagovali na soudobou rebelující náladu obyvatelstva Těšínského knížectví. Jisté však zůstává, že vrchnost zneužívala situace nastalé po třicetileté válce zvyšováním robotních povinností poddaných ve svůj prospěch.

Ani situace horníků na dolech, jež nechal František Wilczek se svým synem Stanislavem a vnukem Janem Mariou vystavět, nebyla jiná. Zaměstnanci si v novinách vydávaných pro dělnické a hutnické obyvatelstvo zdejšího kraje stěžovali na poměry v zaměstnání. Především Jan Maria Wilczek byl ze strany horníků posměšně nazýván „otcem“, či „dobrým křesťanem“. Pracovní podmínky panujících na dolech rodiny Wilczeků popouzely horníky k různým revoltám, které byly ze strany majitelů záhy potlačeny. Ředitelství jednotlivých dolů přikročily k různým sankcím stávkujících. Vyhržovali horníkům vyhozením z dělnických bytů - jež se nacházely v dělnických koloniích, které nechalo těžířstvo vystavět - nebo peněžními pokutám.

Není proto divu, že Jan Maria Wilczek nebyl na Ostravsku nikterak populární. Často se mu vytýkalo, že se chová jako povznesený šlechtic, držící se vrchnostenských výsad, kterému jsou nepříjemné všechny novoty zaváděné v habsburské monarchii. Jeho pocit nadřazenosti se projevil i vůči jeho zaměstnancům. Horníci pracující na jeho dolech žili v mimořádně špatných podmínkách, jak pracovních tak i sociálních. Zpočátku odmítal i přispívat do bratrských pokladen a snížit pracovní dobu. Za protivenství se vůči stávajícím poměrům na dolech sahal jeho dozorcí často také k fyzickým trestům. Zásah četnictva během stávky na dole Trojice pak podnítil

slezského barda Petra Bezruče k napsání jedné z jeho neznámějších básní nazvané Ostrava.

Je složité posoudit, kolik odpovědnosti za zacházení se zaměstnanci leží na bedrech hraběte Wilczeka, neboť ten na Ostravsku nikdy nesídlil a své velkostatky navštěvoval jen sporadicky. Přesto je jeho jméno často zmiňováno v tisku. Dnes skoro nikdo z obyvatel Ostravy tento rod nezná. Sem tam si možná někdo vzpomene, že hraběcí rodina stála u zrodu dolování uhlí ve zdejší ostravsko-karvinské pánvi.

Šlechtický rod Wilczků spravoval své majetky do roku 1945. Za svou téměř pětisetletou éru museli jednotliví členové čelit selskému povstání, změně poměrů v poddansko-vrchnostenských vztazích, dělnickým stávkám, pozemkové reformě za První republiky, či následnému zestátnění ze strany státu po druhé světové válce.

9 Použitá literatura

Prameny:

- Archiv OKD, fond: Ostravské kamenouhelné doly a koksovna Jana Wilczka, II/38, karton 159
- ZAO, Fond: Krajský soud v Opavě. Oddělení firemních spisů, inv.č. 1703, karton 118
- ZAO, Fond: Krajský soud v (Moravské) Ostravě. Oddělení firemních spisů, inv.č. 5, karton 1

Archiv města Ostravy: Periodika

- *Na zdar*, 1. srpna 1898, ročník IV, číslo 18
- *Na zdar*, 15. července 1897, ročník III, číslo 14
- *Na zdar*, 23. května 1894, ročník IV, číslo 10
- *Na zdar*, 2. prosince 1897. Ročník III, číslo 23
- *Na zdar*, 3. března 1898, ročník IV, číslo 5
- *Na zdar*, 1. června 1898, ročník IV, číslo 12
- *Na zdar*, 6. ledna 1898, ročník IV, číslo 1
- *Odborné listy*, 1. února 1894, ročník II, číslo 3.

Internetové zdroje:

- <http://www.hornictvi.info> [5.6.2013]
- <http://www.slezskoostravskyhrad.cz> [5.6.2013]
- www.keltickovakovarna.cz [10.3.2013]

Obrazová příloha v textu:

Obr. 1- PILNÁČEK, Josef: *Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*, Wien 1936,

Obr. 2- tamtéž.

Obr. 3- <http://oldmaps.geolab.cz> - I. vojenské (josefské) mapování - Slezsko, mapový list č.17 [26.6.2013]

Obr. 4- <http://oldmaps.geolab.cz> - I. vojenské (josefské) mapování - Slezsko, mapový list č.12 [26.6.2013]

Obr. 5- www.hornicky-klub.info [28.6.2013]

Obr. 6 - <http://www.hornictvi.info> [23.6.2013]

Obr. 7. - <http://jcmikul.galerie.cz> [23.5.2013]

Sekundární literatura:

- ANTONÍN, Robert a kol. *Slezsko v dějinách českého státu*. Praha: Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7422-167-5.
- BAKALA, Jaroslav et al. *Dějiny Ostravy*. Ostrava: Sfinga, 1993. 811 s. ISBN 80-85491-39-7.
- BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny zemí Koruny české 1740-1792*. Praha: Paseka, 2001. 766 s. ISBN 80-7185-384-4.
- BRŇOVJÁK, Jiří, ed. a ZÁŘICKÝ, Aleš, ed. *Šlechtic podnikatelem - podnikatel šlechticem: šlechta a podnikání v českých zemích v 18.-19. století: výstup z mezinárodní konference ... pořádané ve dnech 8.-9.11.2007 Ostravskou univerzitou v Ostravě a statutárním městem Ostrava*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. 327 s. ISBN 978-80-7368-520-1
- BUBEN, Milan: *Encyklopedie heraldiky*, Praha: Libri, 1994. 420 s. ISBN: 80-901579-4-7
- DLOUHÝ, Jaromír: *Historie a současnost podnikání na Ostravsku*. Žehušice: Městské knihy, 2001. 343 s. ISBN 80-902919-2-9
- GRÝMOVÁ, Karolína; GRÝM, Rudolf: *Počátky elektrizace Ostravsko Karvinských dolů*. Ostrava: Montanex, 2008. ISBN 978-80-7225-266-4
- GROBELNÝ, Andělín, ed. a kol. *Ostravsko do roku 1848: kapitoly k historickému vývoji Slezska a Ostravska od pravěku k revolučnímu roku 1848*. Ostrava: Profil, 1968. 275 s.
- HUB, Antonín: *Klimkovice*. Klimkovice: Městský úřad v Klimkovicích, 1994. s. 124.
- IVÁNEK Jakub: *Ostravské zámky aneb panská sídla a boj o jejich zachování*. Ostrava: Repronis, 2007. 50 s. ISBN: 978-80-7329-165-5
- JEMELKA, Martin. *Z havířských kolonií, aneb, Jak se žilo havířským rodinám*. Ostrava: Repronis, 2008. 51 s. Ostravica; sv. 22. ISBN 978-80-7329-185-3.
- JAMELKA, Martin (ed): *Ostravské dělnické kolonie II: závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven ve slezské části Ostravy*, Ostrava: Universitas Ostravensis, 2012. 736 s. ISBN: 978-80-7464-190-9

- JIŘÍK, Karel. *Dějiny Ostravy: vydáno k 700. výročí založení města*. Ostrava: Profil, 1967. 767 s.
- JIŘÍK, Karel: *Trojice 1894 : k stodesátému výročí hornického krveprolití ve Slezské Ostravě, Šenov u Ostravy*: Titlia, 2004. 231 s. ISBN: 80-86101-92-4
- JIŘÍK, Karel (ed): *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, díl 14*. Ostrava: Profil, 1987. 444 s.
- JIŘÍK, Karel (ed): *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, díl 18*. Šenov u Ostravy : Titlia, 1997. 486 s. ISBN 80-86101-02-9
- Zdeněk KONEČNÝ, *Hornické odbory na Ostravsku 1893-1914*, Ostrava: Krajské nakladatelství, 1959. 196 s.
- Kolektiv autorů: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy sv. 21 (9)*, Ostrava: Ostravská universita, 2009. 250 s. ISBN: 80-7368-255-9
- Kolektiv autorů: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku /, Severní Morava*. Praha: Svoboda, 1983. 357 s.
- Kolektiv autorů: *Od nálezů uhlí po útlum těžby na Ostravsku*, Ostrava - Petřkovice , 2002
- Kolektiv autorů: *Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003. 564 s. ISBN 80-7342-016-3.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena a ŽÁČEK, Rudolf. *Těšínsko - země Koruny české = Ducatus Tassinensis - terra Coronae Regni Bohemiae: (k dějinám knížectví od počátků do 18. století)*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, 2008. 311 s. ISBN 978-80-86696-10-2.
- KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu země Koruny české: k dějinám knížectví od počátku do 18. stol*, Český Těšín 2008
- LEXA, Jiří. *Odkazy porubských kronik*. Ostrava: Montanex, 2007. 334 s. ISBN 978-80-7225-241-1
- MAKARIUS, Roman: *Memento důlních nehod v českém hornictví*, Ostrava: Montanex, 2008. 460 s. ISBN 978-80-7225-271-8
- MAKOWSKI, Mariusz: *Šlechtická sídla na těšínském Slezsku*. Cieszyn: Regio, 2005. 350 s. ISBN: 80-239-6051-2
- MAŠEK, Petr: *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0760-X
- MATĚJ, Miloš, KLÁT, Jaroslav a KORBELÁŘOVÁ, Irena. *Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru*. V Ostravě: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, 2009. 223 s. ISBN 978-80-85034-52-3.
- MÜLLER, Karel. *Erbovní galerie těšínské šlechty: kdysi v těšínské sněmovně, nyní na frýdeckém zámku = Galeria herbów szlachty cieszyńskiej: dawniej w sejmie cieszyńskim, dziś na zamku frydeckim*. Český Těšín: Regio, 2008. 103 s. ISBN 978-80-904230-1-5.

- NAVRÁTIL, Boleslav: *Muži velké Ostravy*, Ostrava: Repronis, 2009. 76 s. ISBN: 978-80-7329-224-9
- NAVRÁTIL, Boleslav: *Ostrava*. Praha: Paseka, 2007. 65 s. ISBN 978-80-7185-830-0.
- *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, díl 2*, Ostrava: Krajské nakladatelství Ostrava, 1964. 258 s.
- *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, díl 7*. Ostrava: Profil, 1974. 346 s.
- *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, díl 10*. Ostrava: Profil, 1979. 479 s.
- PILNÁČEK, Josef: *Rody Starého Slezska, díl 4*, Jílové u Prahy: Muzeum těžby a zpracování zlata, 1972. 164 s. ISBN 978-80-904312-3-2
- PILNÁČEK, Josef: *Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*, Verlag der Grafen Wilczek Wien 1939, 63 s.
- PROKOP, Radim. *Hornické kolonie v rámci industrializace Ostravska: vstupní pojednání*. Ostrava: Klub přátel Hornického muzea, 2007. 49 s. Hornictví včera, dnes a zítra; 5. ISBN 978-80-254-6797-8.
- PRZYBYLOVÁ, Blažena: *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, díl 19*. Šenov u Ostravy: Titlia 1999. 475s. ISBN 80-86101-21-5
- SULDOVSKÝ, Josef. *Kronika hornictví zemí Koruny české*. Ústí nad Labem: CDL Design, 2006. 397 s. ISBN 80-903760-0-2.
- SULDOVSKÝ, Antonín (ed): *Ostrava: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, díl 11*. Ostrava: Profil, 1981. 468 s.
- ŠMERDA, Milan a KORBELÁŘOVÁ, Irena. *Sociální hnutí na Těšínsku ve 2. polovině 18. století: s edicí poddanských stížností z roku 1766*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1998. 306 s. ISBN 80-86224-03-1.
- TICHÁNEK, Jiří. *Šlechtická sídla na Novojičínsku*. Opava: Butterfly, 2003. 483 s. ISBN 80-239-1707-2.
- TICHÁNEK, Jiří. *Historie vodní tvrze ve Velké Polomi*. Velká Polom: obec Velká Polom, 2008. 103 s. ISBN 978-80-254-2104-8.
- VOJKOVSKÝ, Rostislav. *Slezská Ostrava: zřícenina hradu-zámku v Ostravě*. Hukvaldy-Dobrá: Putujme, 2012. 34 s. ISBN 978-80-87712-37-5.
- VOPASEK, Stanislav. *Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku*. Ostrava: Repronis, 2005. 60 s. ISBN 80-7329-099-5 .
- WILCZEK, Hans. *Hans Wilczek erzählt seinen Enkel Erinnerungen aus seinem Leben*. Wien 1933.
- ZÁŘICKÝ, Aleš. *Rothschildové a ti druzí, aneb, Dějiny velkopodnikání v Rakouském Slezsku před první světovou válkou*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2005. 200 s. ISBN 80-7368-062-9.
- ZÁŘICKÝ, Aleš. *Ve stínu těžních věží: historie dobývání kamenného uhlí v petřvaldské dílčí pánvi od počátku prospektorské činnosti do roku 1906*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004. 262 s. ISBN 80-7042-653-5.

- ŽÁČEK, Rudolf. *Slezsko*. Praha: Libri, 2005. 214 s. ISBN 80-7277-245-7.
- ŽOUREK, Josef. *Zrušení roboty 1848*. Praha: Brázda, 1948. 63 s.